

Magyarok kerestetnek az ukrainai történelem- és földrajztankönyvekben*

CSILLA FEDINEC

LOOKING FOR HUNGARIANS IN THE UKRAINIAN TEXTBOOKS OF HISTORY AND GEOGRAPHY

94(=511.141)(477.87)

372.894(=511.141)

94(439)

Ukraine. Textbooks in Hungarian language. History. Geography.

Nem véletlen a cím felhangja. Kiinduló tételelem ugyanis a következő: a magyarságkép vizsgálata önmagában értelmetlen; el kell helyezni a tankönyvek általános történelemszemléletének, a többi népről, nemzetről alkotott képének mezejében, illetve az ukrán történelem konstruálásának folyamatában, hiszen az ukrán államiság új keletű, viszont a tankönyvek mintegy ezerévnnyi történelemről beszélnek. Fontos viszonyítási pont ezen kívül az a kép, amit a magyar történészek által írt magyar történelemkönyv közvetít az ukrainai magyar iskolákban. És fontos a földrajztankönyvek természetföldrajzi és politikai szempontú Európa-szemléletének érzékeltetése, s benne Magyarország helyének bemutatása is.

Szovjet örökség

Az 1917-es forradalom, majd az azt követő polgárháború utáni Szovjetunió iskoláiban a történelmet nem klasszikus tantárgy keretében oktatták, hanem egy-egy témakört tanulmányoztak a pedagógus irányításával, akinek feladata nem a tanítás, hanem a tanulók önálló munkájának szervezése volt. Ehhez a „brigádmódszerhez” igazodtak a tankönyvek is. Az 1931-es *Az elemi és a középiskoláról*, az 1932-es *Az elemi és a középiskolai tantervekről* szóló párthatározatok elítélték ezt a fajta oktatási módszert. Az 1934-es *Történelemoktatás a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének iskoláiban* című párthatározat bevezette a Szovjetunió történelme és a világtörténelem tantárgyakat. A 3–4. osztályban az ország történelmét; az 5–7. osztályban világtörténelemből az ókor és a középkor történelmét, a 8–10. osztályban pedig a Szovjetunió történelmével párhuzamosan világtörténelmet oktattak. Az első történelemtankönyvek megjelenéséig a pedagógus feladata volt a tananyag kidolgozása; a tanóra pedig azzal telt el, hogy folyamatosan diktálta a leckét, hogy

* Elhangzott az MTA–PTE Magyarország, Európa és Ibero-Amerika Kutatócsoport *Magyarságkép változásai a közép-európai tankönyvekben a 20. században* című konferenciáján (Pécs, 2007. november 22.).

otthon legyen miből tanulni. 1937–1945 között valamennyi osztályra sikerült kiadni az első tankönyveket. A szerző szövege mellett fotók és térképek kerültek bele. Az 1940-es évek második felében az ukrainai tankönyvekből kiiktatták az ukránok múltját, nemzeti érzületét a szovjet ideológiával összeegyeztethetetlenül hangsúlyozó műveket. Még egy nagy tisztogatásra Sztálin halála után, az 1950-es évek közepén került sor, amikor a vezérkultusz elemeit kellett kiiktatni. Az 1970-es évektől kezdtek ezek a tankönyvek módszertani szempontból hasonlítani a maiakra. A másik fontos újdonság, hogy külön tantárgy lett az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság rövid története. „Steril” történelmet oktattak, kiiktatták a problémás tényeket, eseményeket, a hangsúly azon volt, hogy moralizáló hatás érdekében mechanikus módon elsajátíttassanak bizonyos empirikus tananyagot. A nemzetiségi iskolák számára a tankönyveket fordítják. Így magyar nyelven 1946 óta mind a mai napig az ungvári tankönyvkiadóban – amelynek neve hivatalosan többször változott¹ – készülnek, illetve jelennek meg. Ukrajna 1991-es függetlenné válásával véget ért a szovjet történelem. Az országnak meg kellett teremtenie saját történelmi kánonját, ki kellett termelnie saját tanterveit és tankönyveit. Ebben a folyamatban a nemzeti identitás és a nacionalizmus kérdése szorosan összefonódott.

Historiográfia

A magyarsággép vizsgálata nem előzmény nélküli.² Bár csak közvetve tartozik ide, fontosnak tartom megemlíteni a magyar irodalom oktatásának 20. századi Kárpát-medencei tapasztalatait összefoglaló tanulmánykötetet,³ mivel a határon túli magyar területeken a magyar történelem oktatásának lehetősége hiányában az irodalomoktatásnak volt ilyen funkciója is.

A „magyarsággép” nemcsak a szomszédos – vagy bármely más nép – magyarokkal kapcsolatos képzetait jelenti, hanem a határon túlra került, a magyar történelem tanulásának lehetőségétől, a magyarság történelmére való reflexiótól részben vagy egészben megfosztott nemzetrészek (a határok mozgatásával létrejött kényszerközösségek) Magyarország-képét, valamint a Kárpát-medencén kívül diaszpórában élők (migráció révén létrejött kényszerközösségek) óhaza-képét is. Beleértjük a magyarországi magyarok tudását a határon túli magyarokról, a szétfejlődött magyar világok megjelenítését a magyar népről szóló hivatalos történetírásban, jó esetben az együtt élő népek együtt megélt történelmének kontextusába helyezve. A magyarsággép ily módon sokrétű önreflexiót is magában foglal. A határon túli magyarok kérdése a magyarországi politikai közbeszédben a rendszerváltás óta hangsúlyos elem, a magyar nép kanonikus történetében azonban periferikus jelenség. Ebben a kontextusban sajátos értelmet nyer Pierre Nora megállapítása, miszerint „a történelmi események és könyvek [...] nem az emlékezet és a történelem keveredései, hanem a történelemben az emlékezet par excellence eszközei”.⁴ Vagyis a történelemkönyvek is az „emlékhelyek” sorába tartoznak.

Az adott téma – magyarsággép az ukrainai tankönyvekben – része egy komplex területnek, amely vizsgálja az ukrán történelem, a kollektív identitás konstruálását, az ország történelmében meghatározó szerepet játszó népek és államok megjelenítésének problematikáját, a közös történelemírás, vagy legalábbis a kontextusában

egymáshoz igazodás lehetőségeit, vagy még enyhébb formában – a lehetőség keresését, hogy legalább beszéljünk róla.

Az ukrainai iskolai történelemtankönyveknek egy-egy nép szempontjából való vizsgálatával, illetve az adott népnek az ukrán történetírásban való megjelenítése problematikájával számos szaktudományos munka foglalkozik. Többek között bemutatják ilyen szempontból a zsidóságot,⁵ a németeket,⁶ az oroszokat,⁷ a magyarokat,⁸ a lengyeleket.⁹ Az ukrán és a lengyel történészek együttműködése igen sokrétű.¹⁰ A magyar–ukrán kapcsolatokban leginkább egy-egy „fehér foltról” való egymás mellett beszélésről, mint közös gondolkodásról van szó.¹¹ Az Oroszországgal való viszonyban az első gyakorlati lépés, amikor 2006 végén a két ország oktatási miniszterei egyezményt írtak alá arról, hogy az orosz és az ukrán szakemberek kidolgoznak egy közös történelemtankönyvet, amelyet természetesen mindkét nyelven és mindkét országban kiadnak majd – vagy nem.¹²

Az ukránoknak nem csak azzal a nemzetképpel kell szembenéznük, amit a szomszédos, főleg velük közös történelmet megélt népek alkotnak róluk, hanem meg kell teremteniük azt az egységes nemzetképet, amely közös nevezője a sokféle regionális hagyományt ötvöző, a 20. század végén történelmében először önálló államot alkotó történelmüknek. A mai Ukrajna történelmi előképének az 1918–1920-ban fennálló Ukrán Népköztársaságot tartja. Az ukrán etnikai területek unióját ukrán tagköztársaságként való körülhatárolással legitimálta az 1922-ben megalakuló Szovjetunió, amely az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság területét tovább növelte további etnikai szállásterületeknek tekintett régiók (a Molotov–Ribbentrop-paktum, valamint a második világháború utáni szovjet–lengyel, szovjet–csehszlovák egyezmények és az 1947-es párizsi békék eredményeképpen), illetve a Krím hozzácsatolásával (egyfajta „hálából” a kelet-ukrán területeket az Orosz Birodalomhoz csatoló perejaszlavi egyezmény 300. évfordulóján, 1954-ben¹³). A nemzeti történelem mint önálló diszciplína a 19. sz. végén jelent csak meg Mihajlo Hruszevszkijnek és iskolájának köszönhetően. Hruszevszkij elsőként tette az ukrán történelem tárgyává az „ukrán népet”; azaz az ukrán etnikai közösség történelmével azonosította az ukrán történelmet, függetlenül az etnikai közösség tagjainak állami széttagoltságától a különböző történelmi időszakokban. Hruszevszkij megkonstruálta az ukrán történelmet az által, hogy kiemelte az ukránok társadalmi-kulturális különállásának elemeit a szomszédos, illetve az együtt élő népek, mindeneke előtt a lengyelek és az oroszok történelméből.¹⁴ A nemzeti újjászületés időszaka az 1991-es függetlenedés után vette kezdetét. Ez jelentette többek között, hogy megindult a kanonizált ukrán történelem konstruálása – a szovjet időszakban nem nemzeti történelmet írtak, hanem a keleti szlávok (oroszok, ukránok és beloruszok) egységét, a nemzetek fölötti szovjet történelmet propagálták. Ebben a folyamatban az iskolai tankönyvek megírása megelőzte, de legalábbis párhuzamosan folyt az akadémiai ukrán történelem megírásával.¹⁵

Tankönyvek

A legutóbbi népszámlálást – a független Ukrajnában az elsőt – 2001 decemberében tartották. Az ország összlakossága drámaian csökkent: az 1989-es közel 51 és fél millióról 48 és fél millió alá. Az ukránok részaránya 77,8%, az oroszoké 17,3%, va-

laminált 0,6 és 0,1% között vannak – csökkenő sorrendben – az egyéb nemzetiségek: beloruszok, moldovánok, krími tatárok, bolgárok, magyarok, románok, lengyelek, zsidók, örmények, görögök, tatárok, románok, azerbajdzsánok, grúzok, németek, gagauzok.¹⁶ A nemzetiségi oktatási intézmények orosz, román, magyar, moldován, krími tatár, lengyel tannyelvűek. Mindegyikben tanítják az adott nép nyelvét és irodalmát, ezenkívül oktatott nemzetiségi nyelv még a bolgár, a héber, a roma és a gagauz. Minden nemzetiségi oktatási intézményben természetesen külön tantárgy az ukrán nyelv és az ukrán irodalom. Kötelező tantárgy az idegen nyelv – tannyelv-től függetlenül –, választható nyelvek az angol, a spanyol a német és a francia.¹⁷

Az 1989/1990-es tanévben Ukrajnában 420-féle iskolai tankönyv volt használatban. 1997-ben már 820-féle, 2000-ben 2407-féle, 2001-ben 2908-féle, 2002-ben 980-féle tankönyv jelent meg – beleértve az újradolgozásokat (ami minden esetben javított változatot jelent) – három kategóriában: kötelező, alternatív és kísérleti.¹⁸

Az elemzéshez a magyar tannyelvű iskolákban használatos tankönyveket használtam, arra való tekintettel, hogy – bár ez nem tartozik a tanulmány keretébe – a nyelvi megformálás, a fordítás minősége önmagában is jelzés értékű. Anélkül, hogy belemennénk a fordítással kapcsolatos szakmai kritériumokba –, hiszen a fordítás képessége nem egyenlő a nyelvtudással –, leszögezhetjük, hogy a fordítási pongyolaság, vétség nyilvánvalóan nem az eredeti mű hibája. 2007 nyarán a Bányai Középiskolában kértem el az éppen használatos tankönyveket, ezzel is életszerűbbé téve a vizsgálatot: világosan kiderül, melyek azok a tankönyvek, amelyek rendelkezésre állnak az új tanév küszöbén, illetve rámutat arra az állandó problémára is, amikor egy-egy tankönyv még valamely korábbi tantervi állapotot tükröz, illetve egyáltalán nincs tankönyv, mert az érvényes tankönyvet nem adták még ki magyarul, netán meg sem írták. Bármennyire is fragmentálissá válik így a mód az elemzés, a feltáruló mozaikok barométerként mérik a történelemszemléletet.

A tanterv mindig a tankönyv előtt jár, illetve a nemzetiségi iskolák tekintetében újabb fáziseltolódást okozhat, hogy a megszülető tankönyvet le is kell fordítani. A nyelvi interpretáció, illetve a tanterv-tankönyv egymáshoz viszonyított fáziseltolódásának közvetett jelzésére is alkalmas tehát ez a megközelítés. A tankönyvkiadás legfőbb hátráltatója az állandó pénzühiány. Ez a probléma nem csupán a nemzetiségeket érinti, tény viszont, hogy finanszírozási gondok esetén minél lejjebb megyünk a rendszerben, a pénz egyre kevesebb, s a nemzetiségi tankönyvkiadás a rendszer alsó „fertályában” helyezkedik el. A kérdés másik vetülete, hogy jelenleg a tankönyveket minden iskolás ingyen kapja meg.

Ukrajna történelme

Az ukrán iskolai oktatás állami szabványa a társadalomtudományokhoz sorolja a szülőföld történelmét, Ukrajna történelmét és a világtörténelmet.¹⁹ Az Ukrajna történelmét bemutató tankönyvek elemzői alapvetően a következő hiányosságokat emelik ki: egyes régiók túlsúlya, mások háttérbe szorulása; az ukrán történelmi régiók állami hovatartozásának kérdését érintő döntések felülírják fontosságban az adott történelmi időszak minden egyéb problematikáját; folyamatos küzdelem a mítoszokkal és a sztereotípiákkal. A tankönyvek érzelmi szempontból semleges hangnemben emlegetik a nem ukrán etnikumok képviselőit, a hozzájuk tartozó államalakulatok

képe azonban negatív, mivel abból indul ki, hogy nemzeti-állami szempontból hódító, megszálló, elnyomó stb. politikát folytattak az ukránokkal szemben. Bizonyos esetekben az ukránok úgy vesznek részt az éppen főhatóságot gyakorló ország életében, mint kívülálló tényezők. Például a lengyelek az ukrán katonaságnak köszönhetően nyernek csatát; a valóságban az ukrán seregetest a lengyel hadsereg része volt, a csatát „együtt” nyerték meg. Vagy ugyanilyen ferdítés a kettős mérce: az ukránok kegyetlenkedését bizonyos történelmi helyzetekben igyekeznek úgymond történelmi tényezőkkel magyarázni, míg mások hasonló magatartására nincs mentés.²⁰

Az ukrán történelem oktatása lineáris tanterv szerint történik.²¹ Az 5. osztályban a „bevezetés a történelembe” az ukrán történelem egészét jelenti a Kijevi Rusz korától napjainkig. Az 5. osztályos tantervben követett korszakolás mentén osztják fel a tananyagot a 7. osztálytól a 12. osztályig, az 5. osztályos vázlatos történelmet mélyebben, részletesebben kifejtve (lásd 1. táblázat²²). Az ukrán történelemből kétféle oldal (!) kell megtanulnia egy érettségizett embernek.

1. táblázat. Az ukrán történelemtankönyvek magyar nyelvű változatainak terjedelme és példányszáma (2007)

	5. osztály	7. osztály	8. osztály	9. osztály	10. osztály	11. osztály
Oldalszám ²³	200	320	383	248	400	416
Kiadói ív ²⁴	16,36	18,13	25,18	19,23	23,38	23,32
Példányszám	2 040	2 800	2 700	2 400	1 600	1 840

Nézzünk bele a tankönyvekbe. Az 5. osztályosban²⁵ a 19. század elejét tárgyaló *Az újjászületés kezdete* című paragrafus így indít: „A 19. század elején Ukrajna továbbra is elnyomás alatt volt. Igaz, a területén osztozkodó államok száma kevesebb lett. Most Ukrajnát két birodalom – az orosz és az osztrák – bírta. A Jobb Part, a Bal Part, Szlobozsanscsina és Dél-Ukrajna a cárral, Galícia, Dél-Bukovina és Kárpátalja a császárral tartozott. Bár a két birodalom élete sok tekintetben eltért egymástól, ugyanakkor mindkét uralkodó egyformán bánt az ukrán néppel: az ukránokat nem tekintették önálló történelemmel és gazdag kultúrával rendelkező népek.”²⁶ Ugyanehhez a részhez tartozó fogalommagyarázat külön kis ablakban: „Császár – uralkodó, az Osztrák Birodalom ura.” Mindkét birodalom elnyomóként jelenik meg, kulcsfogalom az „önálló” ukrán nemzet számonkérése. Viszont a történelemmel eddig nem találkozott tanulóknak valahonnan tudnia kell, hogy ki a cárral. A császár kitérére magyarázatot kap, bár ez a rövid mondat azt sugalmazza, hogy csak az Osztrák Birodalomban van császár, másuttal nincs.

A 7. osztályos tankönyv²⁷ felütése, hogy „úgy olvasd a tankönyvet, mint egy izgalmas regényt. Olyan dolgokat tudhatsz meg belőle, amelyekről valószínűleg már hallottál gyermekkorodban meseolvasás közben: népünk gazdasági tevékenységéről, társadalmi viszonyairól, kultúrájáról, életviteléről.”²⁸ Az *Ősszlávok Ukrajna területén (I–V. század)* című paragrafus a szlávok őshazájára vonatkozó feltételezések ismertetésével kezdődik. Megjelenik a „Duna völgye” mint amely „az egyik XI. században született elmélet szerint a szlávok őshazája”.²⁹

A Kijevi Rusz időszakához érve az „ősszlávokból” „óoroszok” lesznek. Bölcs Jaroszláv kijevi fejedelem európai rangját jelzik dinasztikus kapcsolatai, többek kö-

zött egyik lányát, Anasztáziát I. András magyar király „vette nőül”.³⁰ „A rusz fejedelmek [...] kereskedelmi, politikai, kulturális kapcsolatokat”³¹ ápoltak Európa országaival, köztük megemlíti Magyarországot is.

A 33. paragrafusból kiderül, hogy a belháborúkat a „magyar és lengyel királyok arra használták ki, hogy elfoglalják a halics-volhíniai földeket. [...] 1214-ben Halicsot elfoglalták a magyarok, és az ötéves Kálmán herceget kiáltották ki fejedelemelemnek [...] A magyar megszállás alól Ügyes Msztyszláv novgorodi fejedelem szabadította fel a halicsiakat 1219-ben, és vejével, Danilo Romanoviccsal sikeresen visszaverte a magyar és a lengyel seregek támadását. Ugyanakkor Msztyszláv nem Danilónak adta át a hatalmat, hanem András magyar hercegnek [...] Elhúzódo harcok után Danilo [...] 1238-ban visszaszerezte Halicsot.”³² 1245-ben „Halicsi Dániel fényes győzelmet aratott a magyar sereg fölött Jaroszlavl városánál [...] A jaroszlavl-i ütközet hosszú időre visszavetette a Magyar Királyság expanzióját.”³³ A tanulók összehaverásának hatékony eszköze, hogy csak ezen az egyetlen paragrafuson belül ugyanazt a fejedelmet a következő neveken nevezik: Danilo, Danilo (Dániel), Danilo Romanovics, Danilo Halickij, Danilo Halickij (Halicsi), Halicsi Dániel.

Amikor a mai értelemben vett ukrán etnikai területek valamelyikét a keleti szlávokhoz tartozó uralkodó („rusz fejedelem” és „rusz fejedelemség”) hódítja meg, akkor felszabadításról beszélnek, amikor viszont nem szlávok – lásd magyarok, lengyelek, tatárok stb. – teszik ugyanezt, akkor mint hódítókról beszélnek róluk. A tankönyv különbséget tesz keleti és nyugati hódítók között. A nyugatiakkal – Lengyelország, Magyarország, Csehország, Litvánia – hol természetes szövetséget kötnek, hol háborúznak; a keletiek ellen harcolnak, megakadályozzák Európa belsejébe nyomulásukat, ugyanakkor, ha a körülmények úgy hozzák, Danilo egyik utóda természetellenesen „kénytelen volt segítséget nyújtani az Arany Horda seregeinek Litvánia és Lengyelország elleni hadjáratában.”³⁴

I. Anjou Lajos magyar király és III. Kázmér lengyel uralkodó közösen, majd Lajos mint magyar és lengyel király többször is háborúzott Litvánia ellen, nem más okból, minthogy „megszerezzék Volhíniát és Halicsot”. Lajos halála után Halics végérvényesen „Lengyelország kötelékébe került, és eleinte még teljes autonómiáját is megőrizhette.”³⁵ Ugyanezen az oldalon külön ablakban a szómagyarázat: „Autonómia – az állam egy részének önkormányzati joga.”

A 38–39., összevett paragrafusból – *Az ukrán földek a magyar, a török és a moszkvai hódoltság idején* – „Kárpátalja” középkori történelmének foglalatát találjuk: a 6. századtól szlávok által „benépesített” terület, a 10. századtól a Kijevi Rusz „része”, a 12. században „a magyar hűbérurak fokozatosan meghódították”, a „Kárpátok hegylánca lett a határ Rusz és Magyarország között”.³⁶ Az összegző kérdésekből viszont az derül ki, hogy az „ukrán földeket” a 15. század végén „osztották fel” a Moszkvai Fejedelemség, Litvánia, Lengyelország, Magyarország és Törökország között.³⁷

A 8. osztályos tankönyv³⁸ középpontjában a kozák korszak áll. A paragrafusok két típusba sorolhatók: vagy valamely etnikai ukrán terület történetét mondják el – ezek a politikatörténeti részek –, vagy a mai ukrán területre vonatkoztatnak, minden egyéb vonatkozásban. Az utóbbiból következően fordulhatnak elő olyan típusú megállapítások, mint például: „Ukrajna lakosságának túlnyomó többségét ukránok alkották. Ugyanakkor a városokban, különösen a nagyvárosokban számos lengyel, német, örmény, zsidó, görög, tatár, török, karaita, oláh élt, lényegesen kisebb szám-

ban pedig szerbek, magyarok, cigányok fordultak elő.”³⁹ Vagy: „Ahogy a XVI. században Nyugat-Európában a katolicizmusból kivált a protestantizmus, ugyanúgy Ukrajnában és Fehéroroszországban a pravoszláv egyháztól elkülönült a görög katolikus egyház.”⁴⁰

Az etnikai területek sorában Kárpátalja két paragrafusban is központba kerül. A 11. paragrafus *Kárpátontúli Ukrajna a XVII. század közepéig* címmel tárgyalja a régió történelmét.⁴¹ A megállapítások lényege a következő: „Kárpátalja Ukrajna etnikai és állami területének szerves része. A történelem különböző szakaszaiban mindig más néven volt ismert: Kárpát-Oroszország, Magyar Oroszország, Podkarpatszka Rusz, Kárpát-Ukrajna, Kárpátontúli Ukrajna, valamint egyszerűen Kárpátalja.”⁴² A kőkorszaktól ismerjük a terület történelmét. Az „ősszláv elemek” az időszámítás kezdete előtti időszakból kimutathatók. A 9–10. században a keleti szlávokhoz tartozó fehérorvátok éltek itt. Ekkor „Kárpátalja szlovákiai része Morvaországhoz tartozott. A IX. század végén pedig Délkelet-Európában létrejött a magyar állam.”⁴³ A magyarok a dél-uráli előhegyekből jöttek, „elfoglalták” a Tisza és a Duna vidékét. Az őslakos szlávok „ellenálltak a hódítóknak”. Maga Kárpátalja a Kijevi Rusz „délnyugati határvidéke” volt, amit „a magyar hűbérurak fokozatosan vettek birtokukba” a 13. század közepére, majd német telepesekeket telepítettek itt le. Az 1514-es „antifeudális felkelés” „Kárpátaljára is kiterjedt”. Az „1526. évi katasztrófa” után Kárpátalja területe az Erdélyi Fejedelemség és Ausztria „szinte folyamatos harcainak színterévé vált”. A görög katolikus unió kevésbé volt drasztikus, mint Lengyelországban, mert Kárpátalján „a katolikusok hajlandók voltak bizonyos engedményeket tenni a pravoszlávoknak,”⁴⁴ többek között megőrizhették a szertartásrendet, az anyanyelven folytatott istentiszteletet azzal a feltétellel, hogy elismerik a római pápa fennhatóságát”.⁴⁵ Kárpátalja „az egyik színtere” Bocskai István szabadságharcának és Császár Péter parasztfelkelésének.

A következő paragrafus, amelyik Kárpátalja történelmét tárgyalja, a 46. számú. Címe: *A nyugat-ukrán földek a XVII. század második felében – a XVIII. században (Galícia, Kárpátalja, Bukovina)*.⁴⁶ Ausztria „kiszorította a törököket a mai Kárpátalját is magában foglaló Magyarországról”.⁴⁷ A néptömegek elégedetlensége a Habsburgok uralmával „hűbérelles harcba torkollott”: ez volt a Rákóczi-szabadságharc, melynek fontos helyszínei találhatók a mai Kárpátalján. A megtorlás egyik következménye volt, hogy elvették a Rákócziak „munkácsi uradalmát” és a Schönbornoknak adták. A 18. sz. második felében gazdasági fellendülés következett be. A görög katolikus vallás, azáltal, hogy „a keleti szertartásrendet követte és egyházi szláv nyelvű volt [...] elősegítette a kárpátaljai ukránok (»ruszinok«, »kárpátoroszok«) nemzeti öntudatra ébredését”.⁴⁸

A mondanivaló lényege, hogy az erdélyi fejedelmek inkább jó, mint rossz hatással voltak „Kárpátalja” fejlődésére. Ezzel szemben Ausztria képe egyértelműen negatív. Ez a hozzáállás megmagyarázható az erdélyi magyar–ruszin/ukrán kapcsolatokkal: II. Rákóczi György „szövetségese volt” Bohdan Hmelnickij hetmannak,⁴⁹ II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában fontos szerepet játszottak a „ruszinok”. A tankönyv végén található, az ukrán területek történelmi-földrajzi elnevezéseit magyarázó kiegészítő szerint: „Kárpátalja – a mai Kárpátontúli terület, valamint Szlovákia és Románia ruszinok-ukránok lakta területei.”⁵⁰

A 9. osztályos⁵¹ tankönyv három fejezetre tagolódik: az első a 19. század első felében „az orosz és az osztrák birodalom uralmát”, a második a század második

felében az orosz és a lengyel uralom alatti területek, valamint az ukrán diaszpóra történetét, a harmadik pedig a 20. század első két évtizedében alapvetően az orosz-országi ukrán terület történetét tárgyalja.

Lengyelország felosztása után a nyugat-ukrán területeken az „új osztrák uralom” épp olyan érzéketlen volt az etnikai viszonyok iránt, mint korábban Lengyelország. A galíciái és a bukovinai területeket „egy területi-adminisztratív egységbe” vonták „Galíciái és Lodomériai királyság” néven. Kárpátalja pedig „a magyar királyság pozsonyi (bratislavai) helytartóságának irányítása alá tartozott [...] 4 adminisztratív-politikai régióra (ispánságra), ill. vármegyére osztották: az Ungi, Beregi, Ugocsa és Máramaros vármegyére.”⁵² Galíciában és Kárpátalján „a nemzeti-kulturális újjászületés első ébresztői” az „ukrán görög katolikus (unitus) papság köréből kerültek ki”.⁵³

A 1848-ban, a „népek tavasza” idején Galíciában „nemzeti kormány” alakult, „galíciái ukrán nemzeti forradalom” tört ki, ami ellenforradalomba torkollott, az osztrák hatóságok visszaállították „fennhatóságukat” az országrészben.⁵⁴ „Az orosz, osztrák hadsereg közös erőfeszítéseivel a magyarországi szabadságharcot elfojtották. Ez volt az orosz cárizmus legnagyobb akciója az elnyomott népek, köztük az ukrán nép, nemzeti-felszabadító mozgalmainak elfojtásában az 1848–49-es európai forradalom idején.”⁵⁵ Az „Orosz Birodalom fennhatósága alatti Ukrajnában” szimpátiamegmozdulásokra került sor. Emiatt többek között Tarasz Sevcsenkót, az ukránok nemzeti költőjét orenburgi fogolyszázadba száműzték.

A „jobbágyviszonyok eltörlése” után felgyorsult „az ukrán nemzet etnikai alapú konszolidációjának folyamata”. A 19. század végén Ukrajna területéből „9/10 rész az Orosz Birodalom, a többi pedig az Osztrák–Magyar Monarchia uralma alatt volt. Kelet-Galícia, Észak-Bukovina és Kárpátalja ukrán lakossága a Dnyepermenti Ukrajnában látta természetes központját és szeretett volna egyesülni vele, hogy egy egységes (egyesült) független nemzeti államot alkothasson.”⁵⁶ A 20. század elejére „Ukrajna lakosságának a háromnegyed része két birodalom uralma alatt még írástudatlan volt. [...] Az ukrán nemzet normális fejlődését akadályozta a népgazdaság gyarmati kizsákmányolása az Orosz Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia részéről.”⁵⁷ „[A] kierőszakolt orosz–osztrák határ megnehezítette a kapcsolatot a nyugat- és a kelet-ukrán területek között. Ennek határozottan negatív hatása volt az ukrán nemzet konszolidációjára, ami csak akkor fejeződhetett volna be, ha az összes ukrán területek egy egységes államban egyesülnek.”⁵⁸

Az osztrák és az orosz birodalom negatív imázsa nivellálódik, mindkettőt aszerint ítéli meg a tankönyv, hogy akarta-e támogatni az ukránok nemzeti mozgalmát, s a válasz minden esetben a nem. Mind a Hasburgok, mind a Romanovok „erőszakos asszimilációs”, „gyarmatosító” politikát folytattak. Magyarország hozzáállása nem válik külön, mint történt ez a kozák korban, ahol az elnyomó Ausztriával szemben ott állt a szövetséges Erdélyi Fejedelemség pozitívabb képe. Magyarországot nem lehet elkülöníteni az Osztrák Birodalomtól; 1848–1849 azonban úgy jelenik meg mint magyarországi forradalom, amit az osztrákok és az oroszok közös erővel fojtottak vérbé.

A 10. osztályos⁵⁹ tankönyvben az 1. paragrafus első témája: *Az ukrán nép legfontosabb feladata a XX. században.* „Ukrajnán a XX. sz. elején még mindig a két hatalmas nagy szomszédos birodalom, Oroszország és az Osztrák–Magyar Monarchia osztozott. Területével, lakosságával, természeti kincseivel mindkét birodalom a saját belátása szerint rendelkezett. Saját kormány, hadsereg, bíróság, rendőrség,

hivatalnokok és diplomaták hiányában az ukránok kénytelenek voltak a birodalmiakat eltartani. Mivel nem volt saját önálló államuk, az Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia valamennyi háborújában kötelesek voltak a birodalmakért vérüket ontani. [...] Ebből kifolyólag a XX. században az egységes, független, önálló Ukrajna megteremtése volt az ukrán nép legfontosabb feladata.”⁶⁰ Az első világháborúban a két birodalom újabb ukrán területek „megkaparintására” törekedett.

A tankönyv nagy témái: az első világháború, az 1917-es oroszországi forradalom, az ukrán állami-függetlenségi kísérletek 1918–1920-ban, Ukrajna a szovjet hatalom alatt és a „nyugat-ukrajnai területek” 1920–1939-ben. Ez utóbbi keretében külön paragrafus, a 66. foglalkozik Kárpátaljával „Csehszlovákia kötelékében”.⁶¹ Ez az ukrán Kárpátalja története, melyben nincs szó a magyarokról, a magyarkérdésről. Akkor derül ki, hogy éltek itt magyarok, amikor az első bécsi döntéssel kapcsolatban megállapítást nyer, hogy nem csak magyarlakta területeket csatoltak vissza Magyarországhoz.

1918 végén „szétesik” az Osztrák-Magyar Monarchia, a „magyarországi ukránok” Huszton kongresszust hívnak össze, melyen kinyilvánítják egyesülési szándékukat Ukrajnával, ám a Nyugat-Ukrán Népköztársaság hadban áll Lengyelországgal, így nem tud a segítségükre sietni. Magyarországon a kommunisták veszik át a hatalmat, a menekülési útvonal az egyesülés Csehszlovákiával. Kárpátalja „Csehszlovákia távoli peremvidéke volt”, ahol „olyan politikát folytatott, amely egyesítette a gyarmatosítás elemeit és a vidék gazdasági fellendítését”. 1938 őszén Kárpátalja „megkapta az autonómiát” Csehszlovákiától. Azonban „a magyarok és a lengyelek amellet agitáltak, hogy Kárpát-Ukrajnát újra csatolják Magyarországhoz, és ismét legyen magyar-lengyel határ. Kárpát-Ukrajna területére fegyveres csoportokat küldtek, amelyeknek a zavarkeltés volt a feladata, meg az, hogy megteremtsék a feltételeket Magyarország fegyveres beavatkozásához. A német-olasz döntőbíróóság 1938. november 2-i döntése nemcsak a magyaroklakta területeket juttatta Magyarországnak, hanem Ungvárt és Munkácsot, valamint néhány ukrán falut is. Romániával és Szlovákiával megszakadt a vasúti összeköttetés.”⁶² 1939 márciusában a „nemzetközileg elszigetelődött” Kárpát-Ukrajna kikiáltotta függetlenségét, azonban „a fasiszta Németország által támogatott Magyarország megszállta” a területet.

Az időszak történelmében Csehszlovákia képe semleges, Magyarországé azonban többszörösen terhelt: az első világháború frontjain és az oroszországi vörösökekkel is küzdő, végül az utóbbiak által véglegesen legyűrt Ukrán Népköztársaság visszefényében a kárpátaljai ukránok megrettennek a magyarországi kommunista hatalomátvételtől, s mivel nem egyesülhetnek a Kárpátok túloldalán élő testvéreikkel, egy másik szláv állam, Csehszlovákia kötelékébe menekülnek. Magyarország azonban, amikor ezt a nemzetközi események lehetővé teszik, ismét megszálló hatalomként jelenik meg, ahogy végig a közös történelem évszázadai folyamán. A megszállás aktuális tényközlés, elborzasztó színekkel való lefestése elmarad. Így Magyarország képe negatív, a magyar népre azonban ez az ítélet nem vonatkozik. A kommentár annyi, hogy Sztálin, a szovjet állam vezetője is nevetségesnek tartotta az ukránok függetlenedési szándékát.

A 11. osztályos⁶³ tankönyv tárgyalja a második világháború, a háború utáni újjáépítés, a desztalinizáció, a szovjet rendszer válságának, bukásának időszakát, a független Ukrajna első éveit. „Különleges történelem” ez, nemcsak „a letűnt korok generációinak a története, hanem az élő nemzedékeké” is.⁶⁴

A „szovjet–német megneemtámadási szerződés” „titkos jegyzőkönyvével” kapcsolatban a tankönyv kiemeli, hogy a Szovjetunió új területekkel gyarapodott, Németország pedig „teljes mozgásszabadságot kapott Európában, biztosította magának a Szovjetunióból a katonai-stratégiai és az élelmiszer-utánpótlást.”⁶⁵ A Vörös Hadsereg „betolakodó” volt ezeken az újonnan szerzett területeken és „kegyetlen politikai terrort” alkalmazott. „A „leszámlálás”, a „megtorlás” „óriási méreteket” öltött, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz csatolt területekkel azonban „az ukránok több évszázados történelmük folyamán először érezhették otthon magukat egy közös hazában”.⁶⁶ A „Vörös Hadsereg szuronyain behozott megtorló rezsim” azonban „végérvényesen bebizonyította” az ukrán lakosságnak, hogy a jövője nem „a Szovjetunióba való beolvadás”, hanem a független állam megteremtése.⁶⁷ Ugyanez a helyzet Kárpát-aljával is, amely a második világháború végén került az USZSZK-hoz. „Kárpátontúl” kérdését „azután oldották meg, miután kiűzték innen a megszálló német csapatokat.”⁶⁸ Kárpátalja szovjetizálása nincs részletezve a tankönyvben, mivel itt az ukránokat nem érték nemzetellenes támadások, a deportálás sorsára a teljes német lakosság és a magyar férfilakosság jutott, és mindez mintha eltörpülne a történelmi ukrán területek újabb szeletének egyesítése felett érzett öröm fényében.

Világtörténelem

A világtörténelem oktatása a 6. osztályban kezdődik, lineárisan. A világtörténelem tagolása két szinten történik: egyes országok története, illetve az ismert világ nagyobb részére kiterjedő, világméretű események – például reformáció, első és második világháború stb. – mentén rendezve. A középkorban és az újkorban Európa a nyugati államokat, illetve az ukrán területek fölött főhatóságot gyakorló államokat, illetve vele háborús konfliktusba kerülő államokat jelenti. A 20. században Nyugat-Európa mellett megjelenik a „Közép- és Kelet-Európa” tagolás (lásd a tanterv⁶⁹ összefoglalását a 2. táblázatban). Az ukrán történelem és a világtörténelem oktatása azonos osztályban azonos korszakok szerint – párhuzamosan – történik (lásd 3. táblázat). Világtörténelemből az érettségiig vezető úton közel ezerötyszáz oldalnyi tananyagot kell túljutni.

2. táblázat. A világtörténelem tankönyvek magyar nyelvű változatainak terjedelme és példányszáma (2007)

	6. osztály	7. osztály	8. osztály	9. osztály	10. osztály
Oldalszám	288	368	196	240	288
Kiadói év	23,04	21,01	17,52	22.18	22.08
Példányszám	2 380	4 300	2 480	2 400	1 685

Vegyük sorra a tankönyveket. A 6. osztályos⁷⁰ az őskorral és az ókorral foglalkozik az ősember megjelenésétől az ókori Egyiptomon át a Római Birodalom bukásáig. Ez után következik egy utolsó fejezet: *Az ősi szlávok és szomszédaik*, a következő paragrafusokra tagolva: *A szlávok a nagy népvándorlás küszöbén*, *Az őszi szlávok szomszédei*, *A gótok és hunok Ukrajna területén*, *Az ukrán nép eredete*. Ez számunkra a következő, természeti determináltságból eredő Nyugat-Európa-meghatározás miatt érdekes: megindul a szlávok „széttelepülése”, „északról ugyanis a gótok,

keletről, a sztyepei térségek felől pedig szüntelenül nomád hordák támadták és fosztogatták a földművelő szlávokat. Az utolsó ilyen nomád betörés Batu kán mongol-tatár hordáinak a támadása volt 1240-ben. Ukrajna földrajzi helyzete, termékeny feketeföldje, mérsékelt éghajlata egyben áldást és átkot jelentett számára. Miközben Nyugat-Európát védték a Kárpátok, a Tátta és az Alpok hegyvonulatai, addig Ukrajna minden oldalról nyitott volt az idegen javakra éhes nomádok hordái előtt.”⁷¹

A 7. osztályos tankönyv⁷² a középkort tárgyalja. „Tankönyvünk a nyugat-, közép- és kelet-európai középkort, a keleti civilizációk stb. középkorát vizsgálja.”⁷³ „Közép-Európa” azonban a „lengyel-litván államot” és „Csehországot” jelenti, „Kelet-Európa” pedig a keleti szláv fejedelemségeket.

A 8. osztályban használatos tankönyv⁷⁴ 16 témája közül egy a harmincéves háborúval, egy pedig az Osztrák Birodalommal foglalkozik. „[A] Habsburgok – Ausztriában uralkodott (1282–1918) dinasztia. A német nemzet Szent Római Birodalmának császárai (1438–1806).”⁷⁵ A harmincéves háborúnak „a Habsburgok és Franciaország közötti ellentétek jelentették az okát”. „Ürügyül [...] az szolgált, hogy a Habsburg hatóságok Prágában (1618 májusában) üldözni kezdték a protestánsokat és a függetlenség valamennyi támogatóját.”⁷⁶ A háború „szakaszai”: cseh szakasz (1618–1624), dán szakasz (1625–1629), svéd szakasz (1630–1635), francia–svéd szakasz (1635–1648). A háború következménye, hogy „példátlann pusztítást okozott Németországnak és a Habsburg Birodalom minden országának”.⁷⁷ A Habsburg Birodalom mibenlétét, azt, hogy melyek voltak „országai”, nem sikerül megtudni ebből a 7. számú témából. A 15. téma – *Az Osztrák Birodalom a XVIII. században* – első pontja ad erre vonatkozóan eligazítást: a török fenyegetés segítette elő, hogy „a Habsburgok birtokaiból fokozatosan kialakult egy központosított állam”. „A Habsburgok államának magját a következő tartományok képezték: Ausztria, Tirol, Svábföld [...] a XVI. században hozzácsatolták Csehországot és Magyarország egy részét [...]. Lakosságát tekintve a birodalom soknemzetiségű államként jött létre (németek, magyarok, szlovének).”⁷⁸ Ezt az igen nehezen érthető képet hivatott tisztázni a tankönyv egy táblázata, amelyik a Habsburg Birodalom nemzetiségeit a következőképpen tagolja: „németek (Ausztria, Stíria, Tirol stb.), hollandok (osztrák Hollandia), csehek és szlovákok (Morvaország, Csehország, Szlovákia), lengyelek (Szilézia stb.), magyarok (Magyarország), ukránok (Bukovina, Galícia, Kárpátalja), románok (Erdély, Bánság, Havasalföld), horvátok, szerbek (Horvátország, Szlavónia, Szerbia), olaszok (Trentino)”.⁷⁹ Ha van igazság a szenzualizmus tanában, akkor itt biztos a megbukás. Az ideológiai megközelítés viszont jól látszik: Kárpátalja ukrán terület (Erdély pedig román), a magyarok Magyarország, amelynek Kárpátalja mintha nem lenne integráns része, hanem az Osztrák Birodalomé, mint Galícia vagy Bukovina is.

A 9. osztályos tankönyv⁸⁰ a 18. sz. végétől a 20. sz. elejéig jut el. Az *1848–1849-es európai forradalmak* című lecke 6. pontja: *A magyarországi forradalom. A függetlenség kikiáltása. Az orosz intervenció és a forradalom bukása*. Már nem csak a magyarországi forradalomról olvashatunk, mint a párhuzamosan tanított ukrán történelemkönyvben: „A bécsi forradalmi eseményeket követően Magyarországon is kirobant a forradalom. [...] A birodalom nemzetiségi megyéiben – Erdélyben, Horvátországban, a Vajdaságban, Kárpátalján, Szlovéniában az osztrák és a magyar események hatására megmozdulások kezdődtek. [...] A kárpátaljai ukránok képviselőket követeltek maguknak a bécsi parlamentben, és síkra szálltak a jobbágyság eltolrásáért. [...] Prágában is forradalom volt.”⁸¹

Batthyány Lajos kormányának „monarchikus-liberális jellegű politikája a Habsburgokkal való kapcsolat fenntartására irányult. Ezzel a kormánnyal a demokratáknak Petőfi Sándorral, a nagy magyar költővel élükön, sok vitájuk volt.”⁸² Kossuth Lajos kormánya abba bukott bele, hogy „a forradalom ideje alatt nem tudta megoldani fő feladatát – megerősíteni kapcsolatát a parasztsággal, azáltal, hogy földet ad neki, nem ígért egyenlő jogokat a kihirdetett magyar állam szláv nemzetiségeinek”.⁸³ Az orosz „intervenció” nyomán „Magyarországon véres megtorlás kezdődött”.⁸⁴ A kvintesszencia: az osztrákok elnyomták az összes nemzetiséget, az oroszok letartották a magyarok függetlenségét, akik viszont ezt megelőzően nem törődtek a nemzetiségekkel, csak saját nemzeti céljaikat követték.

A 10. osztályos tankönyv⁸⁵ 1914–1939 között tárgyalja a világtörténelmet. Az első világháborút lezáró békék sorában a trianoni békeszerződéssel kapcsolatban többek között az derül ki, hogy mivel Kun Béla és a kommunisták „ragadták magukhoz a hatalmat”, annak aláírását „a kommunista kormány megdöntéséig elhalasztották. Amint ez megtörtént, Horthy Miklós tengernagy, az ország majdani kormányzója által irányított új magyar kormány 1920. június 4-én Trianonban aláírta a békeszerződést. A magyar területek kétharmad részét átadták Csehszlovákiának, Jugoszláviának és Romániának.”⁸⁶

Közép- és Kelet-Európa országai sorában megjelenő Csehszlovákia története az ország nemzetiségei közül csak a szudétanémetekkel foglalkozik.⁸⁷ Ugyanitt Magyarországot három időszakra tagolva tárgyalja a tankönyv: *Az 1918-as forradalom; A Magyar Tanácsköztársaság kora; Magyarország a Horthy-rendszer idején.* Az 1918-as forradalommal kapcsolatban kiderül, hogy a háborús vereség következtében a közhangulat is megérett az Ausztriától való elszakadásra. 1918. október 29-én Budapesten tüntetés, majd „fegyveres felkelés” kezdődött, végül kikiáltották a köztársaságot. *Ab ovo* kellene értenünk, hogy ezzel Magyarország függetlenné vált.

A Tanácsköztársaság korát a tankönyv a következőképpen interpretálja. „Moszkvában felkészített hadifoglyokból” alakították meg a Kommunisták Magyarországi Pártját Kun Béla vezetésével. „1919 januárjában titokban Oroszországból Magyarországra szállították az osztrák-magyar hadsereg 18 ezer kommunistabarát magyar hadifoglyát, valamint 2,5 ezer golyószórót, 30 ágyút, valamint egyéb fegyverzetet és tölténytárat. [...] egy újabb bolsevik európai állam miatt aggódó antantállamok az úgynevezett Vix-jegyzékben figyelmeztették a magyar kormányt, hogy egy összeesküvés megelőzése céljából készek akár csapatokkal is bevonulni Magyarországra. A köztársasági kormány nem volt hajlandó magára vállalni egy intervenció esetleges következményeit és átadta a hatalmat a baloldali pártoknak.”⁸⁸ Az állami berendezkedést, az alkotmányt, a módszereket „orosz mintáról másolták le”, illetve „az orosz bolsevikokhoz hasonlóan se szeri, se száma nem volt az ígéreteknek”. A magyar kommunisták „a Komintern jóváhagyásával betörték a szomszédos Szlovákia területére. 1919. júniusában Szlovákiában is kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Az új szlovák hatalom első intézkedése az volt, hogy Szlovákiát Magyarországhoz csatolta. [...] július 7-én, amikor G. Clemenceau francia külügyminiszter követelésére a magyar csapatok kivonultak Szlovákiából, meg is szűnt a Szlovák Tanácsköztársaság. [...] 133 nap után lemondott Magyarország kommunista kormánya, az országot pedig megszállták az antanthatalmak. November 16-án Budapestre bevonultak Horthy Miklós magyar tengernagy Jugoszláviában megalakított csapatai.”⁸⁹

Horthy „diktatórikus autoritárius rendszert” vezetett be. A választások mindig „teljesen formálisak voltak”, mivel a kormánypárt – „nemzeti Egységpárt” – biztosan győzött. A nyugati államoktól kapott kölcsönök révén az ipari termelés már az 1920-as évek elején elérte a háború előtti szintet, 1936-ban pedig túl is szárnyalta a gazdasági világválság előtti mutatókat. A mezőgazdaság továbbra is „a magyar gazdaság legérzékenyebb pontja” maradt. Külpolitikájában „bonyolult diplomáciai játszmát folytatott”, ami Olaszország és Németország közötti lavírozásban nyilvánult meg. „A németbarát politika révén” Magyarország az első bécsi döntésnek köszönhetően „részt vett a Csehszlovák Köztársaság feldarabolásában”. „Horthy tengerenagy csapatai” 1939 márciusában „megszállták Kárpátalját”. A második bécsi döntéssel Magyarország „visszaszerezte magának Erdélyt”.⁹⁰

A két világháború közötti Romániánál⁹¹ és Jugoszláviánál⁹² a magyarkérdéssel semmilyen formában nem foglalkozik a tankönyv. Mindkét téma esetében egy-egy, a nemzetiségi viszonyokat bemutató táblázatban⁹³ szerepel.

Saját konklúzióm a tankönyv átolvasása kapcsán: Magyarország helytelen politikájának, illetve a kommunizmus Moszkvából történt exportja miatti nyugat-európai félelmek következtében veszítette el területei nagy részét, majd a későbbiekben a sikeres külpolitikai helyezkedése vezetett a területi revízióhoz. Az ukránok az etnikai területeket próbálták történelmük során közös határ mögé vonni, Magyarország viszont a két világháború között történeti, de nem magyar etnikai területrészei visszaszerzésén fáradozott.

A magyar nép története

Mielőtt bármilyen következtetést vonnánk le az ukrainai tankönyvek történelemábrázolását illetően, szembesülnünk kell azzal, hogy mit tanítanak a helyi magyar iskolákban *A magyar nép története* című tantárgy keretében. E tantárgyat két olyan tankönyvből tanítják, melyeket magyarországi – a tankönyvszerzés jeles személyiségei – és helyi szakemberek – középiskolai és egyetemi tanárok – közösen írtak.⁹⁴ Természetesen nem tisztem részletesen elemezni e munkákat, csak néhány sajátosságra hívom fel a figyelmet.

Az 1. rész bevezető gondolatai szerint: „Könyvünk [...] a magyar nép történetét tárgyalja, s talán kísérletet tesz Magyarország történetének ábrázolására is.”⁹⁵ Az alábbiakban kérdéseket teszek fel – abban a stílusban, ahogy ezt a tankönyv teszi az egyes paragrafusok végén –, majd a tankönyvből kikeresem a kérdésre adandó választ. Íme.

Hogyan került a mai Magyarország területe a bronzkor állapotába? „Az időszámításunk előtti IV. évezredben Mezopotámiában és Egyiptomban felfedezték a réznek azt a tulajdonságát, hogy ha megfelelő arányban ónnal vagy antimonnal keverik, a réznél sokkal keményebb, jobb nyersanyagot kapnak, a bronzot, amely kiválóan önthető. Ez a tudás lassan terjedt észak felé, és i. e. a II. évezred elején különösen kedvező talajra talált a Kárpát-medencében, mert itt a réz és az antimon egyaránt megtalálható.”⁹⁶

Hogyan kerültek a rómaiak a Kárpát-medencébe? „A rómaiak Pannóniában (i. e. 12 – i. sz. 433) és Dáciában (i. sz. 101–271). Miért kellett Rómának Pannónia (így nevezték a Dunán túli területet) és Dácia (Erdély)? Úgy látszik, a görög föld meghó-

dítása után elsőrangú fontosságú lett a Balkánon keresztül húzódó nagy hadiút védelme, és meg akarták szerezni az erdélyi aranyat, sőt, vasat.⁹⁷

Hogyan írható le a hunok Kárpát-medencei története? „Magyarország területén 433-ban tűntek föl. Érdekes módon alakult az új hódító nép és a Római Birodalom kapcsolata. Hosszú, tartós szövetségük majdnem a catalaunumi csatáig (451) tartott, amikor is az eddigi két szövetséges, Attila és Aëtius szembekerült egymással. Az összecsapás nem hozott döntést, mégis véget vetett Attila világhódító terveinek. Az »Isten ostroma« 453-ban, új házassága napján agyvérzésben meghalt.”⁹⁸

Miért került sor a magyar honfoglalásra? „Miért költöztek az etelközi magyarok új hazába? Az önállóvá vált, egységes etelközi magyarság vezetői hamar fölismerték, hogy etelközi szállásaik nem nyújtanak számukra békés és biztonságos otthont. [...] A Kárpátok övezte vidékek védettebbek voltak. [...] A magyarok jól ismerték a Kárpát-medence földrajzi és politikai viszonyait. 862-től nyugatiakkal szövetkezve egyre többször vonultak át ezen a területen. A 890-es években fölváltva vezettek sikeres hadjáratokat a morvák, frankok és bolgárok ellen. Őseink tudatosan készültek a Kárpát-medence megszállására [...]”⁹⁹

Ki volt II. Rákóczi Ferenc? „Rákóczi nem rendhagyó főnemes, még kevésbé a nemesség képviselője, hanem a szerveződő független magyar állam feje volt. Egyszerre kellett a hadsereget szerveznie és a termelőmunka folyamatosságát biztosítania.”¹⁰⁰

Olvasmányként bekerült a tankönyvbe Váradi-Sternberg János, az ungvári egyetem történész professzora magyar–oros–ukrán történelmi kapcsolatokat feltáró munkáiból néhány szemelvény.¹⁰¹ Ezen túlmenően a szerzők törekedtek arra, hogy a tankönyv főszerzőjében megjelenítsék a helytörténeti vonatkozásokat. Tekintsünk bele ezekbe a helytörténeti részekbe.

A Kárpátalja a XIII–XIV. században című alpont így szól: „A kárpátaljai vármegyék hasonló módon fejlődtek, mint Magyarország többi része. A magyar–ukrán kapcsolatok szempontjából érdekes, hogy Lev Danilovics halicsi fejedelem volt IV. Béla Konstancia leányának férje.

Károly Róbertnek Kárpátalján birtokos tartományurakkal is meg kellett küzdeni. Az Amadék bukásáig Munkács és Ungvár ennek a családnak a kezében volt. Munkácsot 1312-ben foglalta vissza a király, a lázadó zempléni Petenye fia Péter[t] pedig 1316-ban verte le. Ungvár új tulajdonosai a Károly Róberthez hű olasz származású Drugethek lettek.

Munkács ura királyi adomány révén egy ideig a Magyarországra menekült litván herceg, Koriatowicz volt.”¹⁰²

Még egy példa: Ungvár ostroma 1703-ban, a Rákóczi-szabadságharc idején. „Ungvár, Munkács és Huszt várát császári őrségek védték, de ide húzódott be sok környékbeli nemes is. Különösen Ungvárt, Bercsényi Miklós várát, erősítették meg. Augusztus 18-án Beca, a leleményes parasztember vezetésével gubás had ereszkedett le a hegyekből, és Ungvárra támadt. Kiragadták a németek kezéből Bercsényi elkobzott gulyáját, de elhajtották a várban lapuló urak marháit is. Szeptember 17-én aztán Beca ruszin és magyar kurucuival elfoglalta a várost, és ostrom alá vette a várat.

Rákóczi tapasztalt katonát (Perényi Farkast) küldött az ostromlók segítségére. A várban levő nemesek meggyőződtek arról, hogy az országban nem parasztháború, hanem függetlenségi harc folyik. Látták, hogy ha kuruccá lesznek, megmenthetik a

birtokaikat. Végül, miután Munkács is meghódolt, 1704. március 16-án a német őr-ség szabad elvonulás mellett átadta a kurucoknak a várat.”¹⁰³

Lássuk a 2. részt. Ezt is színesítik a Váradi-Sternberg professzor munkáiból vett személyvények. A tankönyv megszövegezése sokkal letisztultabb, jól követhető tagolású. A Kárpátaljára vonatkozó mondatok megfogalmazása a tankönyv egészének szintjére van emelve, súlyában és stílusában egyaránt. Egy példa: „1944 október végére a szovjet csapatok kiűzték ellenségeiket egész Kárpátaljáról. Novemberben a kárpátaljai ukránok kimondták a terület csatlakozását az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz. Ugyanakkor Kárpátalja magyarságának férfilakosságát táborokba hurcolták, kegyetlen körülmények közé, ahonnan csak nagyon kevesen térhettek haza.

A kárpátaljai magyarság 1944 végén nem szólhatott bele sorsa alakulásába. Hosszú éveken keresztül megfélemlítve élt, s ha tudta, inkább elhallgatta magyar voltát, esetenként ukrán, orosz, szlovák, román nemzetiségűnek vallotta magát. A későbbiek során a helyzet enyhülésével a hivatalos fórumok sajnálatosnak minősítették ugyan a korábbi évek túlkapásait, de a szabadabb politikai viszonyok csak az 1960-as években teremtdtek meg. Kárpátalján 1941-ben több mint 240 ezer magyar élt, 1949-ben már csak 140 ezer.”¹⁰⁴

Földrajzoktatás

A földrajz tanterv¹⁰⁵ tartalmi követelményeit a 4. táblázatban foglaltam össze. Néz-zünk bele az érvényes tankönyvekbe. Magyarágképre nyilvánvalóan ezekből aligha lehet következtetni; legfeljebb a Közép-Európára – különös tekintettel a Kárpát-me-dence keleti csücskére – vonatkozó földrajzi szemléletet hámozhatjuk ki belőlük. Ez azonban fontos adalék a történelemszemlélethez is.

3. táblázat. A földrajztankönyvek magyar nyelvű változatainak terjedelme és példány-száma (2007)

	6. osztály	7. osztály	8. osztály	8–9. osztály	10. osztály
Oldalszám	240	352	239	432	248
Kiadói év	19,35	22,47	15,40	30,01	22,06
Példányszám	2 380	3 000	2 470	5 000	1 300

A 6. osztályos tankönyvből¹⁰⁶ a *Mit nevezünk földrajznak?* kérdésre adott választ idé-zem, amely válasz a tantárgy tárgyát illető kérdésre is: „A földrajz a Földről szóló tu-domány. [...] Manapság a földrajz komplex tudomány, egyaránt tanulmányozza a domborzatot, időjárást, éghajlatot, szárazföldi vizeket, tengereket és óceánokat, ta-lajokat, a növények és állatok elterjedtségét a földgolyón, a népesség és a gazda-ság térbeli eloszlását. Mindent átszövő földrajztudományi ág a térképészet (karto-gráfia). [...] A jelenlegi viszonyok közepette mindegyik földrajztudományi ág erőfeszí-tése egyaránt a természet megőrzésére és erőforrásainak gazdaságos kiaknázásá-ra irányul.”¹⁰⁷

A 7. osztályos tankönyvben¹⁰⁸ *Eurázsia európai részének természeti vidékei* négy csoportba vannak sorolva: Észak-Európa, Dél-Európa, Közép-Európa, Kelet-Európa. Közép-Európa „természeti vidékei”: a „Közép-európai síkság” („az Északi- és a Bal-

ti tenger partvidékén húzódik és a fiatal tábla sülyedékeit foglalja el¹⁰⁹), az „ős-masszívumok” („Közép-Európa őshegyei és síkságai a gyűrődéses hegységképződés idején létrejött középmagas, közel 1500 m-es, erősen lepusztult hegységekből állnak [...] Ezen a részen maradtak fenn a lomblevelű erdők egykori összefüggő övezetének kisebb területei. Erről tanúskodik a hegységek neve is: Cseh-erdő, Tübingiai-erdő, Fekete-erdő stb.”¹¹⁰) és az „Alpesi-kárpáti-vidék” („2700 kilométeres hosszúságban húzódik és magában foglalja az Alpokat, a Kárpátokat, a Sztara Planinát a hozzá tartozó Aldunai- és Középdunai-alfölddel”¹¹¹).

A Kárpátokról szóló részt – egy bekezdés – teljes terjedelmében idézem: „Az erózióknak kevésbé ellenálló kőzetekből álló Kárpátok alacsonyabb az Alpoknál, legmagasabb csúcsa 2655 m. (Keressétek meg a térképen.) Ugyanakkor a Kárpátok gazdag ásványi kincsekben. Előfordul itt kőolaj és földgáz, rézérc, arany, ezüst, higany, urán stb. Az éghajlat túlnyomórészt mérsékelt szárazföldi. Ez Kelet-Európa [sic!] egyik leginkább erdőszült vidéke, ezért a Keleti-Kárpátokat még Erdős-Kárpátoknak is nevezik. A Kárpátokban több ismert üdülő jött létre, amihez hozzájárult a sok ásványvízforrás.”¹¹²

A 8. osztályos tankönyv¹¹³ Bevezetésének tanulságos első bekezdése így szól: „Ifjú barátaink! Gazdaságos és változatos Ukrajna természetvilága. Elvárásolnak szépségükkel dél határtalan sík sztyepjei, a Kárpátok és Polisszja erdőrengetegek, Voliny és Észak-Krím tavai, a fekete-tengermelléki limánok égszínkéi víztükre, a Dnyeper, a Duna és más folyók kék szalagjai. Területét tekintve országunk (Oroszországot kivéve) az első helyen áll Európában. Nálunk találhatók a világ legnagyobb kiterjedésű feketeföldű talajai, nagy tartalékaink vannak érces ásványi anyagokból, egyedüliek a Fekete-tengermellék, az Azovmellék és az Ukrán Kárpátok rekreációs erőforrásai.”¹¹⁴ Később kiderül, hogy a természeti adottságot illetően már Hérodotosz is azonos véleményen volt: „Érdekesen írja le az ukrán Dnyepermellékét: »A negyedik folyó a Boriszphenesz (Dnyeper), amely az Isztria (Duna) után a legnagyobb; szerintünk ez a folyó a leggazdagabb, és nemcsak a szkíta folyók között. Itt található a legjobb és a leghasználatóbb legelő a jószág számára. A folyóban tömegtelen a jó hal. Vize a legkellemesebb ivóvíz.«”¹¹⁵

A *hegységek. Antropogén domborzati formák* című 14. paragrafus megállapítja, hogy „Ukrajna területének legnyugatibb (Kárpátok) és legdélibb (Krími-hegység) részén vonulnak hegységek. A Kárpátok nagy hegységrendszere Ukrajnán kívül hat közép-európai ország – Románia, Magyarország, Lengyelország, Csehország, Ausztria, Szlovákia – területén húzódik. Ukrajnába csak egy része nyúlik be ennek a hegységrendszernek, ezt Ukrán- vagy Erdős-Kárpátoknak nevezzük.

Az Ukrán-Kárpátok viszonylag keskeny (100 kilométert meghaladó) sáv, mely északnyugat-délkelet irányban 280 kilométeren húzódik. Az Ukrán-Kárpátok három részegységből áll: a Kárpátok hegyvidéki része, az Elő-Kárpátok megemelkedett síksága és a Kárpátaljai-alföld.

A Kárpátok hegyvidéki része több párhuzamos hegyvonulattal áll. Az északkeleti hegygerincek alkotják a *Külső-Kárpátokat*. Ide tartoznak a Keleti Beszkidék, a Gorgánok és a Pokuttya-Bukovinai Kárpátok. A hegyeknek lepusztult kupolaszerű domborzatformájuk van.”¹¹⁶

A *rekreációs és turisztikai erőforrások* című 33. paragrafus külön kiemeli: „Különlegesen a Kárpátok vidékének rekreációs és turisztikai erőforrásai.”¹¹⁷

Külön nagy fejezet *Az Ukrán-Kárpátok*,¹¹⁸ amely 6 paragrafusban (a könyv összesen 55 paragrafusból áll) tárgyalja a geológiai sajátosságokat, a domborzatot, az ásványkincseket, az éghajlatot, a belvizeket, a talajokat, a növényzetet, az állatvilágot, a természetvédelmi területeket stb. Az 50. paragrafusban, melynek címe: *A Kárpátok természetvilágának területi sajátossága*¹¹⁹ megállapítást nyer, hogy az „Ukrán-Kárpátok [...] fontosabb részei [...] a Külső-Kárpátok, a Verhovinai Vízválasztó-Kárpátok, a Polonina-Csornohorai-Kárpátok, a Rahói-Csivcsini-Kárpátok és a Vulkanikus-Kárpátok”.¹²⁰ A paragrafus ezeknek a „részeknek” a természetföldrajzi leírása.

Az 51. paragrafus¹²¹ az „Előkárpáti-síkságot” („Lviv, Ivano-Frankivszk és Csernyivci megyék területén fekszik”) és a „Kárpátaljai-alföldet” tárgyalja. Az utóbbi meghatározása: „A Kárpátaljai-alföld a Középdunai-alföld északkeleti része. A Kárpátok hegyvidékétől délnyugatra terül el. Északnyugati határa az ukrán–szlovák határ mentén, déli határa az ukrán–román határon, délnyugati határa pedig az ukrán–magyar határ mentén húzódik. A Kárpátaljai-alföld természetes határa a Vihorlát-Gutin vulkanikus hegylánc és a Középdunai-alföld északkeleti része. Északnyugatról délkelet felé húzódik, hossza 80-90 km, szélessége 22-35 km. A Kárpátaljai-alföld egybeesik a Kárpátaljai-süllyedéssel, amely mint az Előkárpátok, szintén gyűrődésekbe tömörült, neogén időszaki üledékekből képződött, ahol ásványlelőhelyek összpontosulnak.”¹²²

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy az „Ukrán-Kárpátok” a Kárpátok Ukrajna határain belül eső részét jelenti az „Előkárpátok-síksággal” (a Kárpátoktól keletre) és a „Kárpátaljai-alfölddel” (a Kárpátoktól nyugatra). A „Kárpátaljai-alföld” mint földrajzi képződmény határai egybeesnek a politikai államhatárral, amely államhatár egyébként követi a természetföldrajzi határt.

A 8–9. osztálynak szóló kísérleti tankönyv¹²³ első mondatai: „Kedves tanulók! Elkezdték Ukrajna földrajzának tanulmányozását, melyből megtudjátok, hogy országunk földje gazdag és termékeny, természeti kincseinknek se szeri, se száma, népünk jó és munkaszerető, agrár- és ipari komplexumunk hatalmas. Sajnos, a piaccgazdaságra való áttérésből és az ökológiai válsághelyzetből adódóan akadnak problémák is. Ukrajnában az élet minőségének javítása érdekében minél jobban meg kell ismerni szülőföldünket, amelyet szeretnünk kell, ismerni kell természetét és a gazdaságát, készülni kell arra, hogy valamelyik ágazatában fogtok dolgozni. Ebben segítségetekre lesz az Ukrajna földrajzának tankönyve.”¹²⁴

Ukrajna elhelyezkedéséről: „Ukrajnának hét országgal van közvetlen határa [...] A határok összhossza 7590 km.

Ukrajnának széles, csaknem 2590 km-es kijárata van a közép- és nyugat-európai országok felé. Európa feltételes fővárosáig, Strasbourigig nem egész 2000 km a távolság.

Ukrajna Kelet-Európában a nyugati és a keleti népek és kultúrák találkozásánál fekszik. Az elmúlt évszázadokban ez nem mindig vált hasznára az ukrán népnek. Szomszédai időnként nem tudtak ellenállni a kísértésnek, hogy a területét fel ne szabdalják, teljes egészében vagy részben meg ne hódítsák.”¹²⁵

Az előző tankönyv állításaival érdemes összehasonlítani az Ukrán-Kárpátok meghatározását: „Az Ukrán- vagy Keleti-Kárpátok a Kárpátok nagy rendszerének része, amely fiatal, középmagas, az alpesi gyűrődéses korban keletkezett hegység. Átlagos magassága 1200 és 1600 m között ingadozik. Több párhuzamos vonulattól áll, amelyek 270 km-en húzódnak északnyugatról délkelet felé. A keleten található vo-

nulat a Külső-Kárpátok nevet kapta. Itt találjuk a Beszkideket, a Gorgánokat és a Pokutszki–Bukovinai-hegyet. A központi részt az alacsony hegyekből álló Vízválasztó-verhovinai-Kárpátok, a Poloninai–csornahorai-gerinc, a Rahói- és a Csivcsini-hegy foglalja el. Az Ukrán-Kárpátok legmagasabb része a Csornahora-masszívum, amelynek több csúcsa, például a Hoverla is, 2000 m fölé emelkedik. Az Ukrán-Kárpátokban az Uzsoki-, a Vereckei-, a Viskivszki-, a Jablunicai-hágó a legalkalmasabb a közlekedésre. Ezeken keresztül vezetnek a legfontosabb köz- és vasutak.”¹²⁶

A tankönyv gazdasági földrajzi kérdéseket is érint, külön fejezet¹²⁷ tárgyalja a „gazdasági vidékek”-et, melyek a következők: „doneci körzet”, „dnyepermelléki körzet”, „északkeleti körzet”, „fővárosi körzet”, „központi körzet”, „fekete-tenger melléki körzet”, „podóliai körzet”, „északnyugati körzet”, „kárpáti körzet.”

A 10. osztályos tankönyv¹²⁸ megállapítja: „A legnagyobb régiók a földrészek.” Ezek egyike Európa. „Ezen a földrészen 45 független állam (beleszámítva Oroszországot is) és egy gyarmat van. [...] A hegy- és vízrajzi térkép Európa és Ázsia közötti választóvonalára eléggé feltételelesen érzékelhető a világ politikai térképén. Ugyanis Oroszországot, Törökországot, a kaukázusontúli országokat, de még Kazahsztánt is, amelyek területének nagyobb része Ázsiában fekszik, természetszerűleg az európai problémakörhöz tartozónak tekintik.”¹²⁹ Európa tagolódása: Nyugat-Európa, Közép-Európa, Kelet-Európa.¹³⁰ „Közép-Európa országai Nyugat-Európa és Észak-Eurázsia között északon a Balti-tengertől a Fekete- és az Adriai-tengerig délen egy egységes területet képeznek. Nyugaton Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Románia és a többi európai volt szocialista ország fekszik. Keleten a fiatal független országok, az egykori SZSZKSZ európai köztársaságai, és pedig Litvánia, Lettország, Észtország, valamint Belarusz, Ukrajna és Moldova található.”¹³¹ „A közép-európai országok földrajzi helyzetét előnyösnek kell elismerni és a következő módon jellemezhetők: a) elhelyezkedésük Európa központjában Nyugat- és Kelet között egységes [...] b) a régió 15 országa közül 11 tengeri kijáráttal is rendelkezik [...] c) fejlett a közlekedési rendszere [...] d) [...] a közép-európai országok többsége területét tekintve nem nagy és könnyen megközelíthető.”¹³² „Közép-Európa népessége aránylag nem nagyon sokszínű. Itt két nyelvcsaláddhoz tartozó népek élnek: a) az indoeurópai [és] b) az uráli nyelvek [...] A régióban találhatunk mind egynemzetiségű, mind többnemzetiségű országot, jelenleg azonban az egynemzetiségű államok kialakulásának folyamatai az erősebbek.”¹³³

Magyarország „a reformok stabil, fokozatos bevezetését követő országok” sorába tartozik. A reformok megvalósításához korán, rögtön a Szovjetunió szétesése után hozzálátott, így azon közép-európai országok közé tartozik, amelyeknek a többieknél előbb sikerül kijutniuk az „európai piacra”. „Gazdasági fejlődés szerint” a közepesen fejlett országokhoz tartozik, megelőzi Csehországot, Szlovénia és a három balti állam.¹³⁴ Magyarországon a nyolcvanas években gyors ütemben kezdett fejlődni az „atomenergetika”.¹³⁵ Magyarországon „az alumínium-termelés a színesfém-ipar vezető ágazata”, „növekedik a gyógyszeripar”, „különösen fejlett a gépkocsigyártás”, „a precíz gépgyártás ágazatai között legjobban fejlett az elektrotechnika és az elektronika”,¹³⁶ „részben” vannak kőolaj- és földgázmezők, „vasérc-tartalékokkal” rendelkezik, bauxitot „termelnek”.

Az „agrár- és ipari komplexumban” Magyarországon a „regionális szakosodás ágazatai”: „a hús-, a vaj- és zsírtermelés”, „a zöldség- és gyümölcskonzervipar”, „a bortermelés”, „a frissen mélyhűtött élelmiszerek előállítás”.¹³⁷ A „közlekedési komp-

lexumban” nincs emlegetve. A „külgazdasági kapcsolatok” terén „üdültetési terület” a Balaton.¹³⁸

Magyarország a legsűrűbben lakott országok közé tartozik a térségben. „Kiemelkedő példája a lakosság összpontosulásának egy nagyvárosban Budapest Magyarországon (57. ábra).¹³⁹ Itt az ország városi lakosságának csaknem 40%-a található, ugyanakkor egészében véve a városi települések sűrűsége nem nagy.”¹⁴⁰

Összefoglalva, a földrajztankönyvekből az derül ki, hogy Európa háromszatú: Nyugat-Európa, Közép-Európa és Kelet-Európa. Közép-Európához tartoznak a volt szocialista országok, valamint a volt szovjet tagköztársaságok közül a balti államok, Belorusszia, Ukrajna és Moldávia. A volt szocialista köztársaság eltávolodása a volt szovjetunióbéli piacoktól és nyitása a Nyugat felé a Szovjetunió felbomlása után vált lehetővé. A közép-európai országok, Ukrajna kivételével, méretüket tekintve kis országok, a létrejövő új államok egyre inkább az etnikai országok képére alakítják a korábban soknemzetiségű államokat. Ukrajna etnicizálja a földrajzi tájegységeket. Így tesz például, amikor Ukrán-Kárpátokról beszél, noha a Kárpátok egyéb országokbeli szakaszait nem nevezi Szlovák-Kárpátoknak vagy Román-Kárpátoknak. Az Ukrán-Kárpátok fogalomban nemcsak a hegyvidék, hanem a környező, vele érintkező síkság is hozzátartozik, mind keletről, mind nyugatról, földrajzi határai kimondva, ki nem mondva egybeesnek a volt monarchiabeli területekkel: Kárpátalja, Galícia, Bukovina.

Következtések

1. Az ukrán történészek igyekeznek együttműködni más országok történészeivel a közös történelemről, illetve egymás történelemszemléletéről alkotott nézetek ütköztetése céljából. Ez különösen jól működik a lengyelekkel, ennek ellenére a két nép történelemkönyveiben az egymásról alkotott kép még messze nem mentes a sztereotípiáktól és a mítoszoktól, vannak még szép számmal tisztázásra, közös végiggondolásra váró kérdések. E problémák ellenére több ukrainai szociológiai vizsgálat arról tanúskodik, hogy az iskolai oktatásban megjelenő negatív képek nincsenek közvetlen hatással az embereknek az adott népcsoport tagjairól alkotott véleményére. Ennek egyik okát abban látják a szakemberek, hogy a tankönyvek az országot, az ország politikáját írják le negatív színekkel, s azt nem viszik át a népcsoport tagjaira. Magyar szempontból az említett együttműködés nem hatékony.

2. A tankönyvekből az derül ki, hogy Ukrajna számára Közép-Európa az Oroszországtól nyugatra eső volt szocialista térséget jelenti, ahol a soknemzetiségű államok helyén etnikai államok alakulnak ki. Ukrajna történelme az etnikai ukrán területek történelmét jelenti. Az etnikai jelleget a népre, az adott nép által lakott történelmi régióra és természetföldrajzi területre is kiterjesztik. Kárpátalja is ukrán etnikai terület történelmi és természetföldrajzi vonatkozásban egyaránt. Ezt a fajta etnikai jelleget átviszik a többi közép-európai országra is. Erdély például román etnikai terület. A magyarkérdés Románia vagy Jugoszlávia történelme esetében nem merül fel az ukrainai történelemkönyvekben. Az adott ország történelme az államalkotó nemzet etnikai történelmét jelenti.

3. Magyarország tekintélyes középkori állam, amely szoros politikai kapcsolatokat tart fenn a Kijevi Russzal és utódfejedelemségeivel. A honfoglalás korában még

délkelet-európai állam, ám amikor a „ruszok” számára a diplomáciai kapcsolatok alanya lesz, már a Nyugatot jelenti. A Habsburgok alatt Magyarország háttérbe szorul. A Habsburg Birodalom a nyugat-ukrán etnikai területek hódítójaként jelenik meg. Az Erdélyi Fejedelemség ezzel szemben politikai szövetséges a kozák kori ukrán világban. Lengyelország felosztása után az ukrán területek az Osztrák és az Orosz Birodalom között őrldnek az első világháború végéig. Az Osztrák–Magyar Monarchia korában is az elnyomók a Habsburgok és nem a magyarok. A 20. században befejeződik Ukrajna etnikai területeinek egyesítése. Kárpátalja megszerzéséhez nincs köze Magyarországnak, azt Csehszlovákiától csatolják a szovjet tagköztársasághoz. Az 1938/1939-es visszacsatolást Magyarországhoz a történeti területek egyesítésének kísérleteként értékelik. A mai Magyarország a közép-európai térségben közepesen fejlett ország. A rendszerváltás után az élmezőnyben volt, utána azonban lemaradt. Ugyanúgy Nyugat-Európa felé orientálódik, mint ami Ukrajna törekvése is. Kelet-Európa, elsősorban Oroszország ázsiai mentalitású.

4. Ha megnézzük az 1. és a 2. táblázatot, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy Magyarország, Kárpátalja vagy az Osztrák Birodalom minden történelmi korszakban jelen van, illetve valamennyi korszakban külön tételként van beiktatva a szűkebb pártia történelme – természetesen tartalmi részletezés nélkül. A tankönyvek is meghagyják ezt a részt: a feladatok sorában ráirányítják a figyelmet a szűkebb vidék történelmével való foglalkozásra. Ki kell használni ezt a lehetőséget arra, hogy Kárpátalja történelméből olyan tankönyv szülessen, amit használni tudnak az iskolákban. Helytelen lenne „magyar” történelmet írni. Kárpátalja történelme nem a magyarok történelme, hanem a régió valamennyi etnikumának a közös történelme. A nemzeti bezárkózás helyett, ami a nacionalizmusra való hajlandóság egyik mutatója, magyar és ukrán szakembereknek közösen kellene megírniuk ez(ek)e)t a tankönyv(ek)e)t, amely(ek) ettől kezdve Kárpátalja valamennyi iskolájában, tannyelvtől függetlenül, használható(k) lenné(nek). Ugyanígy meg lehetne írni Kárpátalja földrajzát is. A 4. táblázatból jól látszik, hogy ennek is meg van a helye a tantervben, nem kell külön harcot vívni azért, hogy bekerüljön. Csak élni kell a lehetőséggel. A tankönyvírást ne hazafias tethnek, hanem szakmának fogjuk fel. Ha nem tartanék a modernkori boszorkányégetéstől, azt mondanám, hogy példa erre *A magyar nép története* 1. része. És legyen szakma a tankönyvfordítás is. A jelenlegi tankönyveken az eredetihez képest láthatóan rontanak a fordításbeli problémák. Hogy mennyire nem természet ellen való a saját regionális történelem és földrajz megírása, arra ad tanúbizonyságot a zaporozsjei példa.¹⁴¹

2. táblázat. A világtörténelem az ukrainai tantervekben (2007)

6. osztály	7. osztály	8. osztály	9. osztály	10. osztály	11. osztály	12. osztály
Ókor	Középkor	15. sz. vége – 18. sz. első fele	18. sz. vége – 19. sz.	20. század eleje	1930–1940-es évek	20. sz. második fele – 21. sz. eleje
Egyiptom	Európa:	Nagy földrajzi felfedezések	Nagy francia forradalom	Századelő	Világ gazdasági válság:	Az amerikai kontinens (az ukrán diaszpóra kérdése is)
Elő-Ázsia országai	– Skandinávia			Az 1. világháború: – Wilson rendezési terve	– Észak-Amerika	
India	– Németország	Reformáció, ellenreformáció	1848/1849:		– Dél-Amerika	
Kína	– Franciaország		– Nagy-Britannia	– párizsi békekonferencia	– Ázsia	Nyugat-Európa országai
Görögország	– Anglia	A modernizáció kezdete:	– Franciaország	– versailles-i rendszer	– Nyugat-Európa	
Róma	– A Földközi-tenger medencéjének országai	– angol polgári forradalom	– Ausztria	– birodalmak felbomlása – nemzetállamok kialakulása	– Közép- és Kelet-Európa	Közép- és Kelet-Európa országai
Oszlávok és szomszédaik a nagy népvándorlás korában	Bizánc		– Oroszország	(Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária, Jugoszlávia)	– Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária, Jugoszlávia)	
	Arab világ	Felvilágosodás	– „népek tavasza” (Franciaország, Ausztria és Magyarország, Itália)	nemzetállamok kialakulása		Jugoszlávia, Szovjetunió, Orosz Föderáció)
	India			(Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia)	A 2. világháború: – Róma–Berlin–Tokio tengely	Ázsia és Afrika országai
	Kína	Országok:	Európa és Amerika:	Forradalmak:	– spanyol polgárháború	Nemzetközi kapcsolatok:
	Szlávok és szomszédaik:	– Franciaország	– országegyesítések	– Oroszország	– müncheni egyezmény	– hidegháború
	– Cseh Királyság	– Spanyolország	USA stb., az Osztrák Birodalom dualista államná alakulása)	– Németország	– Molotov–Ribbentrop-paktum	– NATO
	– Magyarország	– Anglia		– Magyarország	– EU	– EU
	– Lengyel Királyság	– A lengyel állam		– Törökország	– hadiesemények Délkelet-Ázsiában, a Csendes-óceánon, Észak-Afrikában, Nyugat-Európában; a nagy honvédő háború	– nemzetközi terrorizmus
	– Litván Nagyfejedelemség	– Poroszország		Stabilizálódás		– Ukrajna helye
	– Arany Horda	– Osztrák Birodalom	Gyarmatok és gyarmatbirodalmak	Európában és Észak-Amerikában (1924–1929)		Az emberiség globális problémái
	– A moszkvai állam	– USA				
	– Oszmán Birodalom	– Oroszország				
		– Keleti birodalmak				

4. táblázat. Földrajz az ukrainai tantervekben (2007)

6. osztály	7. osztály	8. osztály	9. osztály	10. osztály	11. osztály
Általános földrajz	Kontinensek és óceánok földrajza	Ukraina fizikai földrajza	Ukraina gazdasági és szociális földrajza	A világ szociális-gazdasági földrajza	Gazdaságtan
Földrajzi felfedezések és kutatások	Óceánok	Földrajzi felfedezések	Történelmi tájegységek (régiónk), kialakulásuk	Általános földrajz	Mi a gazdaságtan?
Földrajzi térképek	Kontinensek (közülük Európa)	Természeti viszonyok és természeti források		Régiók és országok: – Európa (Nyugat-Európa, Ukrajna szomszédai)	Házitai és magánvállalkozás:
A Föld burkai	Ökológia	Tájak, vidékek	Lakosság	Ukrajna	– piac
Lakosság, népek, államok		Geoekológia, természetvédelem	Gazdaság	– Ázsia	– jövedelem
Az ember és a természet kölcsönhatása			Közigazgatás	– Észak-Amerika	– infrastruktúra
				– Latin-Amerika	– menedzsment
				– Afrika, Ausztrália, Óceánia	– marketing
					Nemzetgazdaság
				Világ gazdasági kapcsolatok	Világ gazdaság
					Ukrajna és a világ gazdasága

3. táblázat. Az ukrán és a világtörténelem korszakolása az iskolai osztályokban (2007)

	5. osztály	6. osztály	7. osztály	8. osztály	9. osztály	10. osztály	11. osztály	12. osztály
Ukrán történelem	Kezdetektől napjainkig	–	9–15. sz.	16–18. sz.	18. sz. vége – 19. sz.	1900–1920	1921–1953	1953-tól napjainkig
Óraszám/tanév	35	–	35	52	52	35	35	70
Történelmi korszakok		Ókor	Középkor	Újkor			Legújabb kor	
Óraszám/tanév	–	35	35	35	35	35	35	35
Világtörténelem	–	Ókor	3–15. sz.	15. sz. vége – 18. sz. első fele	18. sz. vége – 19. sz.	1900–1920	1930–40-es évek	20. sz. második fele – 21. sz. eleje

Jegyzetek

1. Ma: a lemergi Szvit Kiadó ungvári magyar szerkesztősége. A Szvit Kiadó honlapja: <http://www.dsv-svit.lviv.ua> (2007. november 11.).
2. A teljesség igénye nélkül néhány példa: *História*, 1989/9–10. sz.; a *Regio* 2002/2. számának tematikus blokkja: *Magyarország és a magyarság történelme a közép-európai történetírásban*; Marác László: *Hungarian revival. Political reflections on Central Europe*. Nieuwegein, Aspekt, 1996, <http://mek.oszk.hu/04500/04508/04508.pdf> (2007. november 9.); Simon, Andrew L.: *John Hunyadi. Hungary in American history textbooks*. 1996, <http://mek.oszk.hu/02000/02084/02084.pdf> (2007. november 9.); Pataki Ferenc–Ritoók Zsigmond (szerk.): *Magyarságkép és történeti változásai*. Budapest, MTA, 1999. /Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok./; *Hogyan látjuk egymást? Látjuk-e egymást (Közép-)Európában?* Hága, Mikes International, 2004, <http://mek.oszk.hu/01900/01996/01996.pdf> (2007-11-09)
3. Sipos Lajos (szerk.): *Iskolaszervezet és irodalomtanítás a Kárpát-medencében*. Budapest, Pont Kiadó, 2003.
4. Pierre Nóra: Emlékezet és történelem között. *Aetas*, 1999/3, 154. p.
5. Кабанчик, І.: Висвітлення історії євреїв в Україні в підручниках з історії держави. Проблеми викладання. *Голокост і сучасність*, 2007/11; Potichnyj, Peter J. – Aster, Howard (eds.): *Ukrainian-Jewish Relations in Historical Perspective*. Edmonton, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1990.
6. Torke, Hans-Joachim – Himka, John-Paul (eds.): *German-Ukrainian Relations in Historical Perspective*. Edmonton–Toronto, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1994; Jilge, Wilfried: *Dialog mit Defiziten. Die deutsch-ukrainischen Kulturbeziehungen. Bestandsaufnahme und Empfehlungen*. Stuttgart, Ifa, 2001.
7. Potichnyj, Peter J. – Raeff, Marc – Pelenski, Jaroslaw – Zekulin, Gleb N. (eds.): *Ukraine and Russia in their Historical Encounter*. Edmonton, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1992; Kappeler, Andreas – Kohut, Zenon E. – Sysyn, Frank E. – Hagen, Mark von (eds.): *Culture, Nation and Identity: The Ukrainian-Russian Encounter 1600–1945*. Edmonton–Toronto, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2003; Shkandrij, Miroslav: *Russia and Ukraine: Literature and the Discourse of Empire from Napoleonic to Postcolonial Times*. Montreal, McGill-Queen's University Press, 2001; Yekelchik, Serhy: *Stalin's Empire of Memory: Russian-Ukrainian Relations in the Soviet Historical Imagination*. Toronto, University of Toronto Press, 2003.
8. Medvecz Andrea: A magyar nép történetének ábrázolása az Ukrajnában megjelent általános- és középiskolai tankönyvekben. *KÚT*, 1. évf. (2003) 2. sz. 43–61. p.; Uő: Adalékok az ukrán magyarságkép kérdéséhez. Kárpátaljai történelemkönyvek képe a magyar történelemről. *Könyv és Nevelés*, 2004/2, 29–40. p.; Soós Kálmán: A kárpátaljai magyarság anyaország-képének változása 1944–1991. In Glatz Ferenc–Szarka László (szerk.): *Magyarország és a magyar kisebbségek. Történeti és mai tendenciák*. Budapest, MTA, 2002, 97–110. p.; Uő: Adalékok a kivándorlók és a maradók haza- és anyaországképehez. *Acta Beregsasiensis*, 3. évf. (2003) 3. sz. 111–125. p. /A II. Rákóczi Ferenc KMF tudományos közleményei./; Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A történelem-oktatás rendszere Ukrajnában (Az általános- és középiskolákban, megkülönböztetett figyelmet fordítva a magyar tannyelvű iskolákra). *Közügyoktatás*, 2001/1, 10–12. p.; Uő: Nemzeti történelemoktatás Kárpátalján. Hogyan lehetne összehangolni a magyar történelem oktatását a kisebbségi magyar iskolákban? *Új Pedagógiai Szemle*, 2001/10, 17–20. p.; Uő: A történelemoktatás jelenlegi helyzete Ukrajnában (eredmények és problémák; rövid kitekintéssel a jövőre). *Történelempedagógiai Füzetek*, 2003/15; Uő: A történelemoktatás tündöklése és bukása (Reformok és kísérletek Ukrajnában). In Gabóda

- Béla-Lipcsei Imre (szerk.): *Közös értékeink*. Ungvár, PoliPrint, 2004, 178–190. p.; Kobály József: A magyarság és Magyarország az ukrán történetírás tükrében. *Regio*, 2000/2, 109–127. p.
9. Зашкільняк, Леонід: *Історія Польщі в українській історіографії і суспільній свідомості українців початку XXI століття*. <http://jazon.hist.uj.edu.pl/zjazd/materialy/zaszkilniak.pdf> (2007. november 10.); Уő: Канонічна історія стереотипного сусіда. *Критика*, 2006/3; Середа, В.: Вплив польських та українських шкільних підручників з історії на формування польсько-українських етнічних стереотипів. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Вип. 35–36. Львів, 2000; Konieczna, Joanna: *Polska–Ukraina wzajemny wizerunek*. Warszawa, Instytut Spraw Publicznych, 2001; Bonusiak, Włodzimierz (red.): *Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku*. Rzeszów, Wyd. WSP, 2000; Уő. (red.): *Polska i Ukraina w podręcznikach szkolnych i akademickich*. Rzeszów, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2001; Уő. (red.): *Sterotypy narodowościowe na pograniczu*. Rzeszów, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2002.
 10. Тöbbek között 1992 óta működik a történelem- és a földrajztankönyvek tartalmi kérdéseit napirenden tartó bizottság. A megbeszélések tárgya többek között a földrajzi és a történelmi nevek helyesírásának, a statisztikák harmonizálásának kérdése is. Az első évek tapasztalatairól: Полянський, П.: Про Українсько-польську комісію експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії. *Український історичний журнал*, 1999/1, 151–153. p.
 11. 2005-ben megalakult az akadémiai szintű magyar–ukrán történész vegyes bizottság; az első közös – kijevi – konferencia anyagából jelent meg kétnyelvű kötet *Magyar–ukrán közös múlt és jelen* címmel 2006-ban (http://www.ukrajinci.hu/kerek_asztal_06/index.html [2007. november 10]). Ugyanebben az évben Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszéket nyitottak az Ungvári Nemzeti Egyetemen. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének kutatási programjai között szerepel többek között a magyarságkép, a magyar–ukrán történelmi kapcsolatok vizsgálata (<http://www.kmtf.uz.ua/egysegek/kutatomuhelyek/limes/index.html> [2007. november 10.]). Az időközben megszüntetett budapesti Teleki László Intézet Közép-európai Tanulmányok Központjában készült: Fedinec Csilla (összeáll., szerk., ford.): *Kárpát-alja 1938–1941. Magyar és ukrán történelmi közelítés*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2004. /*Regio* könyvek./
 12. Мамонтов, Дмитрий: Россия и Украина наконец созрели к совместному выпуску учебников истории. *Новый Регион*, 2006. 12. 01. <http://www.nr2.ru/ua/94467.html> (2007. november 10.); *Україна і Росія переписують підручники з історії*. http://www.harmony.com.ua/news_ua.php?id=1544 (2007. november 10).
 13. A Krím problematikájával, közte a Krím történelmének az oktatásban való interpretálásával foglalkozik: *Крим в історичних реаліях України*. Матеріали наукової конференції „Крим в історичних реаліях України: До 50-річчя входження Криму до складу УРСРі. Київ, Інститут історії України НАН України, 2004.
 14. Itt emlékeztetnének arra, hogy az oroszok az ukránokat „kisoroszoknak”, Kelet-Ukrajnát „Kis-Oroszországnak”, a lengyelek viszont „kislengyeleknek”, Galíciát „Kis-Lengyelországnak” tekintették. Ugyanez a típusú megközelítés, amikor a magyarok ugyanennek a népnek a vele egy országban élő tagjait „magyaroroszoknak” nevezik.
 15. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia intézeteinek történészei által írt 15 kötetes *Ukrajna történelme 1998–2000 között* jelent meg: *Україна крізь віки*. Київ, Видавничий Дом „Альтернативи”.
 16. *Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року*. <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (2007. november 9.).
 17. http://www.mon.gov.ua/education/average/new_pr (2007. november 9.).

18. Іващук, Олена: *Новий зміст підручників: чи вилетить із кокона метелик? Книжковий огляд*, 2007/7. A 12 osztályos iskola óratervei (tantárgyi osztás) az Oktatási és Tudományos Minisztérium honlapján olvashatók: http://www.mon.gov.ua/laws/MON_357_07_1.doc (2007. november 11.).
19. *Державний стандарт базової і повної середньої освіти*. Київ, КНТ, 2004. 24. p.
20. Lásd többek között: Терно, Сергій: *Підручник з історії сьогодні: стан і перспективи. Історія в школах України, 2004/1, 6–8. p.*; Терно, Сергій: *Проблема нації в сучасних українських підручниках з історії*. In: *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Запоріжжя, ЗНУ, 2006, 464–469. p.*; Поліна Вербицька: *Сучасні підходи до підручника з історії в Україні*. <http://www.novadoba.org.ua/data/metod/polina2.html> (2007. november 10.); Яковенко, Наталя: *Академічний підручник: канон і новація*. Критика, 2007/7–8, http://krytyka.kiev.ua/articles/s.3_7_2007.html (2007. november 10.).
21. Ukrajna történelme és a világtörténelem tanterv az Oktatási és Tudományos Minisztérium honlapján: *Історія України. Всесвітня історія, 5–12 кл.* http://www.mon.gov.ua/education/average/new_pr/hist.doc (2007. november 11.).
22. Ebben és a többi táblázatban, illetve a főszövegben mindig azt az országnévet – államformáció megnevezését – veszem át, amelyet az adott tanterv és az adott tankönyv is használ.
23. Az oldalszám mindig azonos az eredeti, ukrán nyelvű változattal – minden tankönyv (nem csak a történelem) esetében –, mivel az illusztrációk helyét nem lehet megváltoztatni a más nyelvű kiadásban az eredetihez képest.
24. Ez azért fontos adat, mivel a tankönyvek különböző formátumúak.
25. Vlaszov, Vitalij–Danilevszka, Okszana: *Bevezetés Ukrajna történetébe. Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 5. osztálya számára*. Fordította Jánki András. Lviv, Szvit Kiadó, 2005. (Kézirat jóváhagyva: 2005. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 2005.)
26. Uo. 137. p. Minden tankönyvi idézet pontos: az idézet forrásának helyesírását követi.
27. Ljah, Roman–Temirova, Nagyija: *Ukrajna története. Az ősidőktől a XV. századig. Tankönyv a középiskolák 7. osztálya számára*. Fordította Kulin Zoltán. Lviv, Szvit Kiadó, 2001. (Kézirat jóváhagyva: 1997. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 1998.)
28. Uo. 5. p.
29. Uo. 76. p.
30. Uo. 147. p.
31. Uo.
32. Uo. 246. p.
33. Uo. 247. p.
34. Uo. 253. p.
35. Uo. 263. p.
36. Uo. 283–284. p.
37. Uo. 309. p.
38. Svigiko, Hanna: *Ukrajna története. XVI–XVIII. század*. Fordította: Fedinec Csilla. Lviv, Szvit Kiadó, 2001. (A kézirat jóváhagyásának dátuma nem derül ki a kolofonból. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 1997.)
39. Uo. 21. p.
40. Uo. 129. p.
41. Uo. 92–98. p.
42. Uo. 92. p.
43. Uo. 93. p.
44. Sic! Nyilvánvalóan a görög katolikus vallásra áttért (volt) pravoszlávokról van szó.
45. Svigiko: i. m. 97. p.
46. Uo. 350–360. p.

47. Uo. 352. p.
48. Uo. 357. p.
49. Magyarul: vezérő fejedelem.
50. Svgyko: i. m. 365. p.
51. Szarbej, Vitalij: *Ukrajna története. A XIX. század és a XX. század kezdete. Tankönyv a középiskolák 9. osztálya számára.* Fordította Kótyuk István. Lviv, Szvit Kiadó, 2001. (A minisztériumi engedélyezés éveként 1998 van feltüntetve. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 1996.)
52. Uo. 12. p.
53. Uo. 25–26. p.
54. Uo. 70–73. p.
55. Uo. 76. p.
56. Uo. 116. p.
57. Uo. 121. p.
58. Uo. 122. p.
59. Turcsenko, Fegyir: *Ukrajna legújabb kori történelme. Első rész 1914–1939. Tankönyv az általános oktatási rendszerű középfokú tanintézetek 10. osztálya számára.* Fordította Jáнки András. Lviv, Szvit Kiadó, 2003. (Kézirat jóváhagyva: 1998. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 2001.)
60. Uo. 4. p.
61. Uo. 381–387. p.
62. Uo. 384. p.
63. Turcsenko, Fegyir–Pancsenko, Petro–Timcsenko, Szerhij: *Ukrajna legújabb kori történelme. Második rész 1939–2001. Tankönyv az általános oktatási rendszerű középfokú tanintézetek 11. osztálya számára.* Fordította Kótyuk István. Lviv, Szvit Kiadó, 2004. (Kézirat jóváhagyva: 1998. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 2001.)
64. Uo. 3. p.
65. Uo. 4. p.
66. Uo. 9. p.
67. Uo. 8–9. p.
68. Uo. 86. p.
69. Vö. 21. láb.
70. Salaginova, Olekszandra–Salaginov, Borisz: *Világtörténelem. Az ókor története. Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 6. osztálya számára.* Fordította Varga Béla és Jáнки András. Lviv, Szvit Kiadó, 2006. (Kézirat jóváhagyva: 2006. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 2006.)
71. Uo. 280–281. p.
72. Agibalova, Katerina–Donszkoj, Hrihorij–Duhopelnikov, Volodimir: *Világtörténelem. A középkor története. Kísérleti tankönyv a középiskolák 7. osztálya számára.* Fordította: Kótyuk István. Lviv, Szvit Kiadó, 1996. (A minisztériumi jóváhagyás dátuma nem derül ki a kolofonból. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 1995.)
73. Uo. 3. p.
74. Birjuljov, Ilja: *Világtörténelem. Újkor. Első rész. XVI. sz. – VIII. sz. vége. Tankönyv a 8. osztály számára.* Fordította Debreceni Anikó. Lviv, Szvit Kiadó, 2004. (Kézirat jóváhagyva: 2001. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 2003.)
75. Uo. 180. p.
76. Uo. 73. p.
77. Uo. 78. p.
78. Uo. 178. p.
79. Uo. 180. p.
80. Bilonozsko, Szerhij–Birjuljov, Ilja–Davljetoj, Olekszandr–Koszmina, Vitalij–Neszterenko, Ljudmila–Turcsenko, Fegyir: *Világtörténelem. Újkor. Második rész. A XVIII. század vége*

– XX. század eleje. *Tankönyv a középiskolák 9. osztálya számára.* Fordította Debreceni Anikó. Lviv, Szvit Kiadó, 2001. (Kézirat jóváhagyva: 1998. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 1999.)

81. Uo. 93. p.
82. Uo.
83. Uo. 94. p.
84. Uo.
85. Poljanskij, Pavlo: *Világtörténelem. 1914–1939. Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 10. osztálya számára.* Fordította Jánki András. Lviv, Szvit Kiadó, 2004. (Kézirat jóváhagyva: 2000. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 2004.)
86. Uo. 41. p.
87. Uo. 172–173. p.
88. Uo. 174–175. p.
89. Uo. 174–176. p.
90. Uo. 176–177. p.
91. Uo. 178–184. p.
92. Uo. 188–193. p.
93. Uo. 179., 190. p.
94. Závodszy Géza (szerk.): *A magyar nép története. I. rész. (A kezdetektől 1790-ig). Tankönyv Ukrajna magyar tanítási nyelvű iskoláinak 8. osztálya számára.* 2. javított kiadás. Szerzők: Závodszy Géza, Popovics Vladimir, Dunda József, Ködöböc Lilla Magdolna, Máté Margit, Sütő Erzsébet, Vaszkó Vera. Lviv, Szvit Kiadó, 1997. Terjedelem: 136 oldal (8,92 nyomdai ív). Példányszám: 3800. Ukrajna Oktatási Minisztériuma által javasolt tankönyv. Závodszy Géza–Salamon Konrád: *A magyar nép története. II. rész. (1790–1990). Tankönyv Ukrajna magyar tanítási nyelvű iskoláinak 9–10. osztálya számára.* Magyar–ukrán–orosz kapcsolattörténet: Váradi-Sternberg János. 2. kiadás. Lviv, Szvit Kiadó, 1998. Terjedelem: 316 oldal (18,75 nyomdai ív). Példányszám: 4700. Ukrajna Oktatási Minisztériuma jóváhagyásával.
95. Závodszy: i. m. 3. p.
96. Uo. 10. p.
97. Uo. 12. p.
98. Uo. 14. p.
99. Uo. 17. p.
100. Uo. 105. p.
101. Váradi-Sternberg János (1924–1992). Műveinek bibliográfiája: *Váradi-Sternberg János professzor születésének 70. évfordulója tiszteletére. Bibliográfia.* Összeállította Olena Zakrivodoroha és mások. Uzsgorod, UzsDU, 1994.
102. Závodszy: i. m. 46. p.
103. Uo. 104–105. p.
104. Závodszy–Salamon: i. m. 252–253. p.
105. *Географія. Економіка.* 6–11 кл. http://www.mon.gov.ua/education/average/new_pr/geograf_ekonom.doc (2007. november 12.).
106. Pesztusko, Valerij–Uvarova, Hanna: *Általános földrajz. Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 6. osztálya számára.* Fordította Jánki András. Lviv, Szvit Kiadó, 2006. (Kézirat jóváhagyva: 2006. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 2006.)
107. Uo. 4. p.
108. Pesztusko, Valerij–Szazihov, Volodimir–Uvarova, Hanna: *Kontinensek és óceánok földrajza. Tankönyv az általános oktatási rendszerű középiskolák 7. osztálya számára.* Fordította Jánki András. Lviv, Szvit Kiadó, 2003. (Kézirat jóváhagyva: 1997. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 2001.)
109. Uo. 293. p.
110. Uo. 294. p.

111. Uo. 188–194. p.
112. Uo. 294–295. p.
113. Zasztavnij, Fegyir: *Ukrajna természeti földrajza. Tankönyv az általános oktatási rendszerű középiskolák 8. osztálya számára*. Fordította Izsák Tibor. Lviv, Szvit Kiadó, 2004. (Kézirat jóváhagyva: 2001. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 2004.)
114. Uo. 3. p.
115. Uo. 25. p.
116. Uo. 45. p.
117. Uo. 123. p.
118. Uo. 177–201. p.
119. Uo. 188–194. p.
120. Uo. 188. p.
121. Uo. 194–198. p.
122. Uo. 196–197. p.
123. Maszljak, Petro–Siscsenko, Petro: *Ukrajna földrajza. Kísérleti tankönyv a középiskolák 8–9. osztálya számára*. Fordította Jánki András. Lviv, Szvit Kiadó, 2000. (Egyéb adatok nem derülnek ki a kolofonból.)
124. Uo. 3. p.
125. Uo. 8. p.
126. Uo. 26. p.
127. Uo. 265–350. p.
128. Jacenko, Borisz–Jurkivszkij, Viktor–Ljubiceva, Olga–Kuzminsza, Olena–Bejdik, Olekszandr: *A világ gazdasági és szociális földrajza. Tankönyv a középiskolák 10. osztálya számára*. Fordította Takács József és Jánki Endre. Lviv, Szvit Kiadó, 2001. (A kézirat jóváhagyásának dátuma nem derül ki a kolofonból. Eredeti megjelenés ukrán nyelven: 2000.)
129. Uo. 16. p.
130. Nyugat-Európa és Közép-Európa országait külön-külön fejezet tárgyalja (lásd 6. és 7. téma), Kelet-Európát azonban Észak- és Közép-Ázsia országaival találjuk egy fejezetben (lásd 8. téma).
131. Uo. 115. p.
132. Uo. 116–117. p.
133. Uo. 118. p.
134. Uo. 120. p.
135. Uo. 121. p.
136. Uo. 122. p.
137. Uo. 122–123. p.
138. Uo. 123. p.
139. Az 57. ábra egy fénykép. A képaláírás: Budapest, Magyarország fővárosa. Háttérben a volt királyi palota. Uo. 118. p.
140. Uo. 117–118. p.
141. A Zaporozsjei Területi Pedagógiai Intézetben [Запорізьський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти] programot dolgoztak ki és segédkönyveket adtak ki a 3–12. osztály számára Zaporozsje és vidéke történelméből.

CSILLA FEDINEC

LOOKING FOR HUNGARIANS IN THE UKRAINIAN TEXTBOOKS OF HISTORY AND GEOGRAPHY

The starting point of the study is the following: Study of the Hungarian picture itself is meaningless; it must be situated in the field of general history approach of textbooks, in the picture created on the other nations, nationalities, and/or in the process of constructing Ukrainian history, since the Ukrainian nationhood is modern, however the textbook tell the history of almost one-thousand years. Another important comparison point is a picture that the Hungarian history textbook written by Hungarian historians gives to Hungarian schools in Ukraine. Also important is the natural-geographical and political Europe-oriented approach of geographical textbooks, and within this the demonstration of the place of Hungary.